

Tóth Tivadar

JOGI KALEIDOSZKÓP

- segédeszköz a sokszínű „JOG” tanulmányozásához -

ELSŐ FÜZET

TARTALOM

Első rész - Alkotmány- és államjogi megalapozás -

1. Bevezetés
2. Jog és globalizáció
3. A jog fogalmáról
4. Az alkotmány és az alkotmányosság eszméje.
5. További segédfogalmak

Második rész - Eljárásjogi alapismeretek -

1. Eljárásjogi alapismeretek, egy eljárási kódex felépítése
2. Az államigazgatási eljárás.
3. A statikus rész további fogalmai:
4. Az alapeljárás vázlatos áttekintése
5. Határozatok
6. A jogorvoslati rendszerek
7. A határozatok végrehajtása
8. Gondolatok az eljárási jog jövőjéről

Harmadik rész - Büntetőjog (Bűn és bűnhődés.) -

1. A büntetőjog fogalma, felosztása, a modern büntetőjog alapelvei.
2. A bűncselekmény fogalma, az általános törvényi tényállás.
3. A szándékosság és a gondatlanság.
4. A bűncselekmény elkövetési stádiumai - az előkészület és a kísérlet
5. A bűncselekmény elkövetői (tettesek, részesek)
6. A büntetések
7. Az intézkedések
8. Halmazati büntetés, összbüntetés
9. Ami kimaradt

Első rész

- Alkotmány- és államjogi megalapozás -

1.

Bevezetés

(a szerző előszava)

1993. óta oktatom főiskolán a „Jog” c. tárgyat, 16-24 órában, így sok-sok évfolyam több száz hallgatójának vizsgáztatása alapján tapasztalom, hogy a különféle jogi jegyzetektől a felkészülés nehézkes, sok fejfájást okoz. Az alapprobléma a tételes jogi szabályozás gyors változása, ami a legjobban megírt jegyzeteket is pár hónap alatt jórészt „amortizálja”, de gondot okoz a jogi szakmai zsargon elsajátítása is. Ugyanakkor az **előadások anyagából** a tényleg odafigyelő és jól jegyzetelő hallgatók általában sikeresen felkészültek, s igen eredményesen vizsgáztak is. Többen érdeklődnek, hogy sokszorosítanám-e a jegyzeteimet, melyből az előadásokat tartom?

Tulajdonképpen ezen érdeklődés győzött meg arról, hogy munkámnak értelme lesz, s az előadásokon alkalmazott módszert átmentem ide is.

A módszerem lényege, hogy - a szűk időkapacitás ellenére is - a jog különböző területeiről a legfontosabb fogalmakat próbálom megértetni, s mert egy ilyen fogalomkészlet a jogban a konstans elemet jelenti, maradandó értéket sajátíthat el a hallgató. A mindenkor tételes jogból pedig ezek illusztrálására **példákat** veszünk. Tehát az előadás nem a tételes jog magyarázatát jelenti, nem is egyetemi (tudományos) jellegű, de mindenképpen **elméleti igényű**.

A fogalmak megértéséhez egyéb példákat, analógiákat is használok, még a számítástechnika világából is, hisz felhasználói ismeretekkel szinte mindenki rendelkezik már. Végezetül a fogalmak jó része **EU-konform**, így az alapismeretek birtokában a hallgató majdnem önállóan tanulmányozhat uniós irányelveket, rendeleteket is.

A munka első része a megalapozó államjogi, eljárásjogi és büntetőjogi ismeretekkel foglalkozik, a tervezett második „füzet” pedig elsősorban a civilisztikával, s a gazdálkodásra vonatkozó legfontosabb szabályokkal, ide értve a versenyjogot és a fogyasztóvédelmet is.

A módszerre és a stílura egy referenciahivatkozás a „Procedure Juris” c. hosszabb dolgozatom, ami a Magyar Elektronikus Könyvtárban a Társadalomtudományok/Jog menüpont alatt tekinthető meg az Interneten (<http://www.mek.iif.hu>). E munkámban jogászok számítástechnikai képzésével foglalkozom, így ez tényleg csak a módszerre példa.

Ez a kis mű természetesen nem pótolhatja az egy-egy konkrét oktatási intézményben előírt jegyzetet, de minden képzésben felhasználható, illetve a jog világa iránt bármi okból érdeklődőknek hasznos olvasmány lehet. A jog valamiféleképpen mégiscsak a „szükséges rossz”-at képviseli, így mindenképpen érdemes foglalkozni vele.

Ajánlás helyett álljon itt egy költő gondolatképe a jogról:

*„Egy ügyvéd ült itt
Hószín szárnya nőtt
Aztán elrepült
Most ajkán égi kürt

Szivarja füstje itt maradt
Törvény burjánzik füstös ég alatt
S mert törvény magában nem lehet
Burjánzott mellé sok kicsi rendelet.”*

(Eaton Darr)

2.

Jog és globalizáció

*(nem elég csak a nemzeti jog ismerete, kell az összehasonlító jog is, jogcsaládok,
a jog hatékonysága és japán” útja - Bolívia, Magyarország, Japán példája)*

Bár a jog fogalmáról, lényegéről már néhány ezer éve vitáznak a tudósok, valamiféle fogalomképe a jogról, jogszabályról mindenkinek van, úgy is fogalmazhatnánk, hogy mindenkinek van valamiféle jogtudata. Mint ahogyan más dolgokról, úgy a jogról is létezik ezen felül csoporttudat, ami koronként, illetve a más csoportképző ismérveket - tájegység, nép, geopolitikai helyzet - alapul véve igen sokféle. Ilyen értelemben más-más a „joga” a népvándorlás korabeli barbár törzseknek, az inka civilizációnak, a székelységnek, a hitleri harmadik birodalomnak, vagy az Európai Uniónak. Ezenfelül nemcsak a jogról kialakult és vallott **nézetek**, de a **jog konkrét formái** is értelemszerűen **sokfélék**.

A sokféleség és a változatosság a társadalmi lét minden megnyilvánulásánál egyrészt értéket jelent, másrészt felveti az egységesítés, a **harmonizáció igényét** is. Nem arról van tehát szó, hogy mindenki felejtse el a saját nyelvét egy mesterségesen létrehozott, közös nyelv elsajátítása mellett, de arról igen, hogy legyen közös nyelv is, illetve értsük meg egymást, tiszteljük másban azokat az értékeket, amik nála egyediek.

Nincs ez másképpen a jogban sem. Léteznek egyrészt a nemzeti jogok, jogrendszerek, így beszélhetünk a magyar, svájci, vagy éppen a szenegáli jogról.

Mivel a jogban is fontos, hogy a nemzetközi kapcsolatokban egymást megértsük, egyrészt kialakult a Nemzetközi jog - erről még lesz szó - másrészt itt is felmerült az úgynevezett harmonizáció igénye, aminek az Európai Unióban már komoly eredményei is vannak. A jogharmonizációs tevékenységet megkönnyíti az úgynevezett **„összehasonlító jog”** tudománya, illetve e tudományág sok eredménye.

Maga az összehasonlító jog az egyes nemzeti jogok legfontosabb lényegi jegyeit veti össze, mint ahogyan egy kritikus teszi ezt különböző műalkotásokkal. Az összehasonlító folyamat pedig nemcsak az eltéréseket, de az azonosságokat, hasonlóságokat is tisztázni szokta. A zenében és irodalomban ebben az értelemben műfajokról, a jogban **jogcsaládokról** szoktak írni. Az összehasonlító jog tudományának egyik jeles művelője, a francia Rene David például

megkülönbözteti az angolszász, az iszlám, a római-germán (kontinentális) és a tradicionális jogcsaládokat. Ezeket érdemes itt is röviden áttekinteni.

*

Az angolszász (common law) jogcsaládhoz tartozik például Nagy-Britannia, az USA, Írország joga, s ezen jogrendszereknek tényleg vannak olyan közös sajátosságai, melyek elhatárolják például a kontinentális jogoktól. A common law országokban kiemelt jelentősége van a bírói döntéseknek, precedenseknek, amelyek jogforrást is jelentenek, kevéssé fontos az írott jog, a törvények szerepe, a különböző peres és más bírósági eljárásokban kiemelt szerepe van az esküdtszékeknek, végezetül a jog gyakorlatának tulajdonítanak nagy jelentőséget, a „jogtudomány” sem elméleti igényű. Az angol jogot tehát praktikusán nem tankönyvekből, nem törvényekből, nem tudományos monográfiákból, hanem a precedensek tanulmányozásával és a tárgyalótermek sűrű látogatásával lehet a legjobban megtanulni.

*

Nagyon eredeti megoldásai vannak az **iszlám jognak**, amely a vallási közösség joga, s az iszlámban szét sem választható a vallás és a jog, a legfőbb jogforrás pedig maga a Korán. Ennek ellenére az iszlám jog képes a modern kor követelményeihez is alkalmazkodni, még hozzá úgy, hogy újmódi megoldásai sem sértik azt a Koránt, amellyel kapcsolatban már a X. században bezárult az „értelmezés kapuja”. Hogyan?

Néhány egyszerű példa világossá teszi az iszlám jogi gondolkodásmódot. A Korán betűje szerint például erkölcstelen dolog a kamat kikötése, de szellemével ellentétes a biztosítási díj átvétele is. Ennek ellenére virágoznak az iszlám bankok, csak hogy itt a hitel kamata helyett az ügyfél „ajándékot” ad a bankárnak, márpedig az ajándékozás Allahnak tetsző gesztus. Biztosítást egy mohamedán ügyfél egy társasággal, vagy nem-mohamedánnal köt, így az erkölcsi aggály máris alaptalan.

Mindazon kérdésekben pedig, amit a Korán még áttételesen se szabályoz, egy úgynevezett „hadith” ad útmutatást, melyben Mohamed kijelenti, hogy „az én közösségem sohasem fog egy tévedést illetően egyetérteni”. A Korán IV. 115. Verse szerint, pedig aki nem a hívők útját követi, az a pokolra jut. Tehát ha a közösség egyetért valamiben, az biztos nem tévedés, nem állhat ellentétben a Koránnal, s minden hívő köteles ezt elfogadni. Az írott jogon kívül így lényegében megteremtődött a változó körülményekhez is alkalmazkodni tudó „szokásjog”, ami mindenben megfelelően rugalmasnak bizonyult.

*

A római-germán jogcsalád - ahova a magyar jog is tartozik - megoldásait itt vázlatosan sem ismertetjük, hisz az egész munkánk során e jogcsalád fogalmait tárgyaljuk, ez tehát az „alapértelmezés”.

(Rene David eredetileg a „szocialista” jogcsaládot is körülírta, de érezte, itt a megkülönböztetés alapja nem a jogi megoldásokban, hanem az ideológiában rejlett.) Természetesen a kontinentális és az angolszász jogrendszerek között is megfigyelhető egyfajta konvergencia, melyet az Európai Unió jogharmonizációja is elősegít.

*

Ne feledjük azonban, hogy egyik jogcsalád megoldásai **sem jobbak a másiknál**, mindegyik eredeti, hatékonysága a maga közegében vizsgálendő. A jog **„hatékonysága” egyébként sem mérhető** egzakt módszerekkel, mert ezt a jogon kívüli jelenségek, körülmények befolyásolják.

Nézzünk erre egy példát. Bolívia, Magyarország és Japán szinte mindenben különbözik egymástól, s fejlettségi szintje is más. Ha valaki arra gondol, hogy a jog fejlettsége, a jogászok száma is „direktben” hat a társadalomra és a gazdaságra, azt hihetné, hogy a japán jogászok száma messze több, mint a másik két ország jogászáé együttvéve. Ezzel szemben a valóság pont a fordított, a bolíviai jogászok száma az összlakosság létszámához viszonyítva messze több mint a magyar jogászoké, a japán jogászok pedig „fajlagosan” alig érik el a magyarországi jogászok létszámának egy(!) százalékát.

Japán ugyanis a jogban kettős arcot mutat. A látszat és a modernitás kedvéért remek törvénykönyvekkel rendelkezik, képzett bírái, ügyvédei vannak, viszont alig van jogvita. Egy átlagos japán számára a legnagyobb szégyen az lenne, ha igazának érvényesítéséért a bírósághoz kellene fordulnia. A családi, szerződési és más „jogvitáit” két japán szinte bizonyosan rendezni tudja az erkölcsi elvek alapján, s ugyanez áll a cégvezetőkre is. Több milliós üzletet is a hagyományos módon kötnek meg, szóban, s utána legfeljebb megisznak egy szakét (rizs-pálinka). Egyiknek sem jut eszébe megszegni a szerződést, annyira nem, hogy esetleges súlyos szerződésszegés esetén a vétkes tán még a harakirit is fontolgatná. A japán erkölcs egyszerűen nem tűri a vétkes szerződésszegést, az „eskü megszegését”.

Ezzel szemben egy átlagos magyar üzletnél, bár a szerződés gépelt szövege több tucat oldalt tesz ki, gyakran előfordul, hogy még az aláírások helyén meg sem száradt a tinta, már mindegyik fél mosolyog magában, mert tudja, melyik pontot fogja másképpen értelmezni, s ily módon becsapni partnerét.

A példa talán érzékeltette, hogy a jog önmagában semmit sem tud megoldani, hatékonysága külső tényezőktől függ, s a legmodernebb és legvirtuálisabb világunkban sem nélkülözhető **az erkölcs szerepe**. Vajon mi, európaiak is elindulunk egyszer a „japán úton”?

Jövönk egyik nagy kérdése éppen ez!

3.

A jog fogalmáról

(a definíciók veszélye, örökzöld vita)

Említettük már, hogy a jog fogalmáról több ezer éve tudományos és kevésbé tudományos viták folynak. Olyan örökzöld vita ez, mint amit a halálbüntetésről, az abortuszról vagy éppen arról folytatunk, hogy igazságos dolog-e tizenegyesekkel eldönteni egy labdarúgó VB-döntőt?

Nincs tehát abszolút tudományos igazság a jogtudományban sem, így a „jog” tudományos fogalmát itt nem boncolgatjuk, egyébként is értelmetlen lenne egy hosszú, körmondat terjedelmű definíciót felírni, amit csak bemagolni lehet, de a **jogi nyelvben** járattan olvasónak, diáknak megérteni nem.

Definíciók helyett elegendő a fogalmak jelentéstartalmának **megértése, s alkalmazása, illetve a gondolkodásban való használata**. Egész munkánknak ez a célja, semmi több.

Itt egy mellékgondolat erejéig azonban szólni kell a nyelvi problémáról is.

*

Közhelynek számít a **jogi nyelv nehézkessége**, laikus számára a „csűrése, csavarása”, vagy népiesen megfogalmazott bükkfanyelv jellege. Ez nem magyar, hanem sajnos világjelenség, s meg kell tanulni együtt élni vele. A normális köznyelv például válóperről, vagy gyilkosságról beszél, a jogi nyelv viszont bontópert és emberölést mond. A jogban ezen felül a hétköznapi szavak egy részének jelentéstartalmát átértelmezik, s ember legyen a talpán aki tudja: mikor **hatályos**, illetve mikor **érvényes** egy jogszabály. Számára a „hatályosság” és az „érvényesség” szinonimák. Jellemző példa még továbbá a hatvanas-hetvenes évek közéleti kabarédarabjaiban oly gyakran feltett kérdés, miszerint „kik az illetékesek”? Ha jogász írta volna a darabot, szakszerűen így fogalmazott volna: „kiknek a hatáskörébe tartozó kérdésről van szó?” Köznyelvhez bejáratott fülünknek viszont így, ebben a formában fárasztó a kérdés.

Az államigazgatási határozatokban gyakran csak úgy hemzsegnek a szószőrnyek, s ha az ilyen határozat bírságolást is tartalmaz, az ügyintéző is megérdemelne egy kis „anyanyelvi bírságot”.

Példának ennyi elég. Jelen mű, ahol csak lehet, a normális, hétköznapi megfogalmazásokat részesíti előnyben, de ez nyilván nem sikerülhet mindig, bizonyítva azt, hogy a jogász nyelvileg már mindenképpen „fertőzött”.

4.

Az alkotmány és az alkotmányosság eszméje.

4./A.

Az alkotmányfogalom.

Maga az „Alkotmány” többjelentésű szó, s a latin „constitutio” fordítása.

A jogban és a politikában **szűkebb és tágabb értelemben is** használhatjuk, a tág értelmezéshez példa lehet egy egyesület, vagy politikai párt alkotmányáról szólni, a szűkebb értelemben vett fogalmat csak az **állammal összefüggésben** használjuk, államok alkotmányáról, alaptörvényéről van szó.

További szűkítést jelent a szóhasználatban a modern államok alkotmányáról beszélni, tehát az időtől, kezdve, amikor is az alkotmányfogalom ténylegesen megszületett. Természetesen a politikában és az államjogban is ismerős az a jelenség, hogy egyesek egy új fogalmat „visszavetítenek” az időben, így persze beszélhetünk akár az egyes mezopotámiai városállamok alkotmányáról is, de ennek semmi értelme, maradjunk tehát a **modern államok alkotmányainál**, a modernitást nagyjából a nagy francia forradalomtól számítva.

Egy ilyen értelemben vett alkotmánynak szükségképp kettős természete van. Egyrészt maga is **jogszabály** - törvény, vagy egyes törvények és más szabályok összessége - azaz jogforrás, de ezen felül szükségképpen **politikai tartalma is** van. Ez a politikai tartalom praktikusán könnyen megvizsgálható, ha az úgynevezett preambulumot tanulmányozzuk. (Erről nemsokára részletesebben írunk.)

A politikai tartalom egyrészt azt jelenti, hogy utalás található a konkrét alkotmány megszületésének körülményeire - győztes forradalom, egy diktatúra bukása, rendszerváltás, nemzeti függetlenség kivívása, stb. - másrészt hosszabb távú célok megfogalmazása is megtalálható benne. (Így például a szocializmus felépítése, a szociális piacgazdaság kiépítése, csatlakozás valamely unióhoz, stb.)

Az alkotmányok elemzésénél, értelmezésénél erről a politikai tartalomról soha nem szabad megfeledkezni! Politikai irodalom tanulmányozásánál se feledkezzünk meg erről, mert az akárcsak felületes alkotmányjogi ismeret is sokszor segíthet minket az eligazodásban.

*

Az alkotmányfogalom mélyebb megértéséhez kiváló módszer az **alkotmányok osztályozása**. Mivel itt logikai tevékenységről van szó, fontos, hogy milyen csoportképző ismérveket választunk. Itt az irodalomban ismeretes leggyakoribbakat mutatjuk be. Ebben az értelemben beszélhetünk **írott** és **történeti** (historikus), **unitárius** és **összetett**, valamint **merev** és **hajlékony** alkotmányokról.

*

Az **írott** alkotmány azt jelenti, hogy **egy** törvényben, egy törvényhozói aktussal szövegezett alaptörvénnyel állunk szemben, s ez a számozásából is kiderül. (1949. évi XX. tv, az 1936-os „sztálini” alkotmány, stb.) Az ebbe a csoportba sorolt alkotmányoknak ennyi a közös jellemvonása, s nem több!

Ezzel formailag élesen szemben állnak a historikus alkotmányok, ahol az állam alaptörvényét egy hosszabb fejlődés alakította ki, s az alkotmány részének tekintenek különböző törvényeket, deklarációkat és más szabályokat. Tulajdonképpen a modern alkotmányfogalom az írott alkotmányokhoz kötődik, s az ezt megelőző időkben volt jellemző a **történeti alkotmány**, amely ma már igen ritka. (Anglia tartozik ide, ahol az alkotmánynak ma is része a Magna Charta, de jó néhány Westminsteri Statútum, s más forrásai is vannak.) A sokat emlegetett „ezeréves” magyar alkotmány is ebbe a csoportba tartozott.

*

Az államkapcsolatok lehetnek összetettek is, ami azt jelenti, hogy a nemzetközi jogban egy jogalanyként megjelenő állam több „államtestből” áll, vagyis az állam **nem unitárius** - itt ez azt jelenti: nem egy egységből álló - **hanem összetett**. Összetett államok a kapcsolat szerint kétféleképpen lehetnek, **államszövetségek** (konföderáció), vagy szövetségi államok. Az első csoportba tartozóknál a kapcsolat „lazább”, néha csak jelképes, a az államtestek megőrzik nemzetközi jogalanyiségüket. Ilyen típusú jelenleg a korábban „Brit” jelzővel ellátott Nemzetközösség, ahol az összekötő kapocs a nyelv és az államfő személye. Vannak megtévesztő elnevezést használó államkapcsolatok, például Svájc, amely nevében államszövetség, konföderáció - a svájci CH rendszám is erre utal - valójában igenis **szövetségi állam**. Ebben a típusban a tagok kapcsolata szoros, s a tagállami és államszövetségi hatáskörök az utóbbi dominanciájával vannak meghatározva, s a szövetségi állam a nemzetközi jogban egy jogalany. (Német Szövetségi Köztársaság, Ausztria, Svájc, USA, Brazília, Nigéria, stb.). Bajorország például azzal a feltétellel csatlakozott az NSZK-hoz, hogy használhatja saját zászlaját, s hatályban tarthatja a többi tagállamnál szigorúbb sörtisztasági törvényét.

Sok vita folyt a Szovjetunió „besorolásáról”, hisz ez az államalakulat mindkét típus jellemvonásaiból viselt valamit, hisz Ukrajna és Belorusszia külön is tagja volt az ENSZ-nek! Az elméleti vitát csak a gyakorlat, a „Szojuz” megszűnése oldotta meg.

Az alkotmány a szövetségi államoknál kétrétegű: van egy államszövetségi alkotmány, de lehetnek az egyes tagállamoknak külön alkotmányai is. Ebben az értelemben beszélhetünk unitárius és **összetett alkotmányokról**. Utóbbiaknál a felső szint az alkotmányok „szokásos” tartalma mellett az államkapcsolatot is szabályozza, például azt, hogy milyen módon vehetők fel új tagok. (1990-ben az addigi NSZK is ily módon vett fel új tagokat, a volt NDK tartományait, s Berlint.) A magyar alkotmány értelemszerűen unitárius.

Más példákat is keressünk, eddigi ismereteink alapján!

*

Az alkotmányok újabb csoportosítása merőben eljárásjogi természetű, azt jelenti, hogy szövege mily módon módosítható, s ennek alapján beszélhetünk **hajlékony** (flexibilis) és **merev** alkotmányokról. Az utóbbi sem azt jelenti, hogy az alkotmány módosíthatatlan, örök időkre szól, csak arra utal, hogy a módosítás igen nehézkes procedúrával jár, esetleg népszavazással is megerősítendő, tehát jóval bonyolultabb, mint egy törvény, vagy egy „kétharmados” módosítása. A hajlékony alkotmány elvileg könnyebben módosítható, de ne feledjük, ez csak lehetőség, adott esetben egy ide tartozó alaptörvényt sem módosítanak sűrűn. Az USA alkotmánya merev, a magyar alkotmány viszont eléggé flexibilis, s ez igazolódott a gyakorlatban is.

*

Kezd kiteljesedni fogalmunk, sokat tudunk már az alaptörvényekről, éppen ideje tehát történetileg is vizsgálódni!

A modern értelemben vett alkotmányokról - s ezek szinte kizárólagosan írottak - a polgári forradalmak időszakától beszélhetünk. Tipikus példák: az 1789. utáni francia, belga alkotmányok, az USA alkotmánya, mely ma is hatályos. Ezekben a fő jellemvonás a polgári, politikai **szabadságjogok hangsúlyozott kiemelése**, a sokat emlegetett garanciák beépítése.

(Az említett alapvető jogok és szabadságok közül a szabadságjogok a legfontosabbak, s nem véletlen, hogy a huszadik század második felében, az európai integráció alapidokumentumait is ez ihlette meg, hisz az EU legfontosabb négy alappillére is egy-egy modernizált, s az államhatárokat sem „kímélő” szabadságjog lett: az áruk, a személyek, a szolgáltatások és a tőke-mozgás szabadsága.)

*

A következő időszak a XIX. század második fele, s a huszadik század eleje, amikor is az alkotmányokban részletesebben kezdtek foglalkozni az **államszervezet kérdéseivel**, választójoggal, s állami jogi kérdésekkel is.

A XX. század első felében jelentek meg az önkényuralmi rendszerek, **náci és fasiszta** diktatúrák, de az alkotmányosság eszméjétől még ekkor sem lehetett elzárkózni, más kérdés, hogy ezek az alkotmányok „fügefalevél” jellegűek voltak. Semmiféle garanciát nem is jelentettek a polgárok számára, nem arról szóltak, ami a diktatúra valósága volt. Ugyanez áll a **sztálini, szovjet** alkotmányozás fejlődésére. Elég utalni az 1936-os szovjet alkotmányra, vagy a spanyol, francoista alkotmányra, melynek címe jellemzően a „Spanyolok Jogai” (1945).

A második világháborút követően kezdenek kiteljesedni a **„szociális alkotmányok”**, itt az alapvető emberi jogok, szabadságok mellett alkotmányos megfogalmazást nyernek a gazdasági és a szociális jogok, mindamellett természetesen, hogy az alkotmányozók mindenhol ismét hitet tesznek a demokrácia mellett, s elítélik az önkényuralmi módszereket. A korszak során Európában a szociáldemokrata és a kereszténydemokrata politikai irányzatok dominálnak, márpedig mindkettő nézetrendszer fontos eleme a szociális biztonság, s egyik központi kategória a szolidaritás eszméje. Szinkronban van ez a „szociális jogállam” gondolatával, mely sokáig az európai integrációt is meghatározta. (NSZK alkotmánya, belga, holland, dán, svéd, stb. alkotmányok)

Látható tehát, hogy egy-egy alkotmány milyen sok csoportba sorolható be. Az NSZK alkotmánya például írott, szövetségi, merev és emellett szociális is egyszerre. A magyar alkotmány unitárius, chartális és flexibilis.

A **globalizáció** korában mindent meghatározó felismerés az, hogy nemzetállami keretek között rengeteg kérdés kezelhetetlen - gondoljunk a globális környezetszennyezésre, az AIDS-re, a nemzetközi terrorizmusra, az Interneten bonyolított elektronikus kereskedelemre, a multinacionális vállalatok hihetetlen térhódítására, s mindarra, ami akár pozitív, akár negatív értelemben a globalizációt jellemzi. Ebben a korban parancsoló szükségszerűség az egyes államok összefogása és együttműködése, integrációja. E felismerés az alkotmányokban is megfogalmazódik, mert egyrészt az integráció óhatatlanul az állam szuverenitásának némi korlátozásával jár, s ezt itt is „kezelni” kell, másrészt újabb, alapvető, s a polgárokat megillető jogokat kell megfogalmazni. (Jog az egészséges környezethez, tiszta levegőhöz, a lakhely szabad megválasztása, legyen az a világ bármely pontján, a keresés szabadsága az Interneten, stb.)

4/B.

Az alkotmány, mint jogforrás.

(szokásos főbb fejezetei és a preambulum.)

Az alkotmány tehát jogi értelemben véve mindenképpen jogszabályt - vagy a historikus alkotmányoknál jogszabályokat - jelent, olyanokat, melynek szerepe kiemelkedően fontos. De mi a tartalma ezeknek a jogszabályoknak?

A legáltalánosabb tartalom, a szabályozási tárgyak minden alkotmányban többé-kevésbé közősek, eltérés a szabályozás mikéntjében, az egyes részmegoldásokban van, illetve egyes korszakokban a hangsúly más-más tárgyra esett. (Példák a történeti áttekintésnél.)

Minden alkotmánynak szerves része a legfontosabb emberi, polgári, és más szabadságjogok, a gazdasági, kulturális és szociális jogok felsorolása, melyek a polgárokat megilletik, illetve ezen jogok érvényesülésének **garanciái** is ide tartoznak.

Az államszervezet kérdései tartoznak egy másik nagy logikai egységbe, a legfontosabb állami szervek létrehozása, feladat és hatásköre, kapcsolatrendszere szerepel ebben általában.

Az alkotmányok ezután az **egyes szervekről külön fejezetekben** tartalmazznak részletesebb szabályokat - parlament, kormány, köztársasági elnök, bíróságok, számvevőszék, stb. - majd a választási rendszer alkotmányos kérdéseivel foglalkoznak az alkotmányok. Végezetül a nemzeti jelképek, a címer, a zászló, a himnusz leírása és a főváros megnevezése szokta zárni az alaptörvényeket.

Az alkotmányok a szabályozási technikát illetően lényegében **kerettörvények**, azaz a szabályozási tárgy tekintetében néhány fontos alapelvet, főszabályt tartalmazznak, de a részletes „kifejtés” már más törvényekre tartozik. (Ezek persze elvileg nem állhatnak ellentétben az alaptörvénnyel.) E szabályozási technika alkalmazása nélkül bizony az alaptörvény áttekinthetetlenül terjedelmes lenne, illetve ad abszurdum! - az állam teljes joganyagát egyetlen gigantikus méretű törvény, maga az alkotmány tartalmazná! Egy „jó” alkotmány például garanciákat ad a tulajdonjog sérthetlenségére, biztosítja és deklarálja a szerződéses szabadságot, az öröklés jogát, de a részletszabályok már a polgári jogra, magára a Polgári Törvénykönyvre (Franciaországban a Code Civile, Németországban a BGB-re, stb.) tartozik. A kerettörvény jellegén az sem változtat, hogy egyes államok alaptörvényei akár 100-150 §-ból állnak. Minden írott alkotmánynak van preambuluma, bár néha előfordul, hogy ezt „elfelejtik” módosítani, holott ez is a normaszöveg része! (Portugáliában például az 1974-es szegfűs forradalom győzelme után nem sokkal új alkotmányt szövegeztek meg, s a preambulum távlati célként a

szocializmus felépítését jelölte meg. Ezt később, a jobboldali kormányzatok idején sem módosították, holott nyilvánvaló anakronizmusról van szó.)

4./C.

A jogrendszer felépítése, tagozódása, az egyes jogágak és az alkotmány.

Minden halmaz valamilyen rendszert is jelent, nem lehet szó tehát arról, hogy adott időben egy állam jogszabályait ne lehetne valamiféle rendszerben vizsgálni. A „halmaz” elemei a jogszabályok, nézzük, hát mi a szervező elv a jogban, azaz **miképpen áll össze a jogrendszer?**

Mindenekelőtt az egyes jogi normák, jogszabályok között különbséget tudunk tenni a szabályozási **tárgyuk** szerint - azaz mit szabályoznak - ami elég jól kitapintható. Például a bűnözéssel, a bűncselekményekkel, ezek eljárási szabályaival, s más hasonló kérdésekkel foglalkozó szabályok alkotják a büntetőjogot, a házassággal, családdal, a gyermek családi jogállásával összefüggő elsődleges szabályozás a családjoghoz tartozik, s a sort bárki folytathatja. Ezek a „jogok” (büntetőjog, családjog, munkajog, államjog, stb.) más szóval a **jogágak**. Az elméletben sok a vita az egyes jogágak pontos meghatározására, ezt jelezzük, de itt nekünk annyi elegendő, hogy a jogági megkülönböztetés a szabályozás tárgyán alapul.

Egy-egy adott jogág „alaptörvénye”, legátfogóbb és legmagasabb szintű szabályozása a **kódex**. **Ez mindig egy** törvény, pl. a Btk. és a Gt. Néha tévesen a jogszabálygyűjteményeket is így nevezik. (Lakásügyi jogszabályok gyűjteménye - lakáskódex.)

*

A **nemzetközi jog** nem jogág, ez egy sui generis jogrendszer, ami s világon egységes, s ahol az egyes szuverén államok a jogalanyok. Fő forrásai a szokásjog és a nemzetközi szerződések, melyek tartalma nem válik automatikusan a „belső jog” részévé, csak külön törvényhozási aktussal. (Erre példát bárki találhat a Magyar Közlönyben, mindig valamilyen jogszabállyal kell kihirdetni az egyezményt.) Nemzetközi jog csak abban az időben jöhetett létre, amikor az alanyai viszonylagos erőegyensúlyban voltak, ennek híján ugyanis szerződésekről nem lehet beszélni, csak diktátumokról, vagy az ellenség teljes annexiójáról.

A **nemzetközi magánjog** viszont mindig a belső jog része, így beszélhetünk holland, portugál, vagy argentin nemzetközi magánjogról. Ezek a szabályok akkor igazítanak el, ha a jogviszonyban külföldi elem (vállalat, magánszemély, ingatlan, jog, stb.) is jelen van, s arra ad választ, hogy adott esetben melyik állam joga az irányadó? (Hollandiában élő spanyol állampolgár végrendeletét támadja meg német házastársa, s mondjuk írországi ingatlanokról van szó.)

*

Az egyes államok jogrendszerei és a nemzetközi jog között jelenleg létezik egy tudományosan még kevésbé definiált képződmény, amit jelenleg „euro jog” névvel is illetünk, s nem más, mint az **Európai Unió jogrendszere**. Ennek legfontosabb jogforrásai a nemzetközi szerződések - az alapító szerződések rendszere, vagyis az EURATOM, a Római és a Maastrichti Szerződés, melyek az elsődleges joganyagot képezik - ezek még „beleférnek” a nemzetközi jogba, mint multilaterális szerződések, de a másodlagos jogforrások már sem a nemzetközi, sem valamelyik nemzeti jogba sem sorolhatóak! Ezek a közösségi irányelvek, rendeletek, ajánlások, s más hasonló normák, ide értve a közösség és nem EU-tag országok szerződéseit is.

Az irányelv a tagállamokra nézve kötelező, s a belső jogalkotásuknál irányadó. Az egyik adózási irányelv szerint az általános forgalmi adó (TVA, IVA) kedvezményes adókulcsa nem lehet kevesebb 5%-nál. Az irányelvnek az a tagállam is megfelel, ahol nincs is kedvezményes adókulcs, de az is, ahol ez 10%. A rendelet nem a belső jogalkotást orientálja, hanem szabályai „direktben” kötelezőek. Ilyen rendelet teszi lehetővé például egy gazdasági társasági forma, az Európai Gazdasági Érdekcsoport (EEIG) alapítását. Az ajánlás szó szerint is csak ajánlást jelent, ha valamely tagállam nem tartja be, nem kell szankciótól tartania.

*

Térjünk azonban vissza a jogrendszerhez!

Valószínű azt is sejti mindenki, hogy az egyes jogszabályok között **hierarchia** is van, az alkotmány nyilván magasabb szintű, mint egy miniszteri rendelet, vagy egy önkormányzati norma.

E két szempontot együttesen figyelembe véve a jogrendszer lényege jól érzékeltethető egy ábrával, amely egy piramist mintáz. A „piramis”-t egyrészt függőleges vonalakkal oszthatjuk sok részre, a vonalakat a csúcstól a piramis aljáig húzva - így a csúcsban minden vonal összeér - másrészt vízszintes vonalakat is húzhatunk, amelyek az előzőeket keresztbe metszik. A függőleges vonalakkal a jogágakat határoztuk meg, a vízszintesekkel a hierarchiát. A „csúcs” maga az alkotmány!

Tovább boncolgatva a jogrendszert, az egyes jogágak is kettéválaszthatóak, egy újabb függőleges, esetleg szaggatott vonallal, ez jelezné **az anyagi és eljárási jogot**. (Lásd erről részletesebben is a MÁSODIK RÉSZ első pontját. Az anyagi jog arra a kérdésre ad választ, hogy „mit” kell tenni egy adott, s jogilag releváns tényállás esetén, az eljárási jog pedig a „hogyan”-ra válaszol.)

A **hierarchikus rendben** minden jogrendszerben felül vannak az írott törvények, s ezt követik a különböző szintű rendeletek (kormány, miniszterelnök, miniszterek), az egyéb jogszabályok. Ezek eddig mind az állam teljes területén érvényes, hatályos jogszabályok, ezután jönnek a helyi jogszabályok (önkormányzati rendeletek). A magasabb szintű jogszabály tartalmával az alacsonyabb szintű norma **nem lehet ellentétes**, s nem helyezheti hatályon kívül, továbbá nem is módosíthatja. Ami pedig az Alkotmányba ütközik, **az alkotmányellenes!** (Az alkotmány intézményes jogi védelmére az egyes államok a legkülönbözőbb megoldásokat alakították ki, van ahol ez külön testület, mint a magyar, orosz, román vagy német **Alkotmánybíróság**, de van más út, ahol az állam Legfelsőbb Bírósága kompetenciájába tartozik ez a feladat is.)

4./D.

A jogszabályok érvényessége, hatályossága

Megint egy példa arra, hogy a jogi nyelv és a köznyelv mennyire eltérően használ egyes fogalmakat, pontosabban szavakat. A köznyelv ezeket szinonimaként kezeli, a jogban az érvényesség és hatályosság teljesen mást jelent. Egy jogszabály akkor érvényes, ha megfelel az alábbi fő **érvényességi kellékeknek**:

- jogalkotó szervtől ered,
- olyan formában is hozták, amilyen jogforrást az adott szerv kiadhat,
- tartalma nem ütközik magasabb szintű jogszabályba, végső soron az alkotmányba,
- szabályosan kihirdették.

Nem lehet tehát érvényes egy olyan „törvény”, amit nem az Országgyűlés hozott, vagy egy olyan rendelet, amit az APEH elnöke adott ki, illetve egy olyan jogszabály, ami az állampolgárok jogait, kötelezettségeit érinti, de hivatalos lapban még nem hirdették ki.

Ezzel szemben a **hatályosság** azt jelenti, hogy egy jogszabály

- mikor,
- meddig,
- hol,
- kikre alkalmazható.

A hatályosság most felsorolt kritériumai alapján tehát beszélhetünk **időbeli, területi és személyi hatályról**, ha pedig a hatályosság és az érvényesség összefüggéseit vizsgáljuk, a formális logika szerint elképzelhető olyan jogszabály, amelyik teljesen „normális”, lehet olyan is, amely érvényes, de nem hatályos, mert bár kihirdették, de a záró rendelkezése szerint csak későbbi időpontban alkalmazható. (Például „ez a törvény a kihirdetését követő 4. hónap első napján lép hatályba.”)

Létezhet olyan jogszabály, amely hatályos, de nem érvényes, ilyen az az eset, amikor az Alkotmánybíróság egy jogszabály alkotmányellenességét állapítja meg. Nem mondtunk példát személyi hatályra, álljon itt most büntetőjogi példa: a Btk. fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezései, vagy a legtöbb katonai bűncselekmény. A fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezés nem alkalmazható arra az elkövetőre, aki a cselekménye elkövetésekor már betöltötte a 18. életévét, de a katonai bűncselekmények elkövetője tipikusan nyilván a fegyveres erők, szervezetek tagja lehet (kivétel még ez alól is van!).

A személyi hatály speciális formája a „**szervi**” **hatály**, amikor a fogalmat nem természetes személyre értelmezzük, hanem egy - legtöbbször állami - szervtípusra. A területi hatály - a hol kérdésre adott válasz - legtöbbször az államterületet jelenti, de vannak speciális formái is, mint a magánlakás, a közveszély színhelye, stb. Magánlaksértést nyilván csak adott területen lehet elkövetni. Végezetül léteznek olyan esetek is, amikor a jogszabályból hiányzik a területi megkötés, vagyis a területi hatály megjelölése, mégis a körülményekből értelemszerűen következik, hogy hol alkalmazható, vagy hol nem az adott szabály. (Például, aki közterületen ruhátlanul jelenik meg, ez a magatartása lehet jogellenes, de ez a jogsértés viszont fogalmilag kizárt egy naturista strandon.)

5.

További segédfogalmak

(tárgyi jog, jogi tény, jogviszony, alanyi jogok, jogszabály értelmezés, jogalkotás és jogalkalmazás, diszkréció, mérlegelés és méltányosság.)

Az eddigiekben már többször is érzékeltettük, hogy a jogban sok a - majdnem - szinonim fogalom, emiatt hol alaptörvényről, hol alkotmányról írtunk, vagy a jogszabály és a jogi norma kifejezés is sokszor szerepelt felváltva, s a jogszabály és a jogforrás is ilyenek tekinthető. (A jogforrásnak van anyagi és alaki értelmezése is, itt az utóbbiról van szó.)

Most itt egy újabb hasonló fogalom, mégpedig a **tárgyi jog**. Ez nem más, mint maga a jogszabály, vagy jogi normák, mégpedig objektíve, ahogy „kifelé” látszanak, azaz pontosabban ahogy a maguk absztrakt megfogalmazásában olvashatóak. A norma ugyanis mindig általános, hipotetikus, absztrakt. („Aki mást megöl” így és így büntetendő.)

Vagyis létezik egy általános, elvont norma, jogszabály az előbbi tárgy értelemben, s ez akkor is norma, ha az illető államban ténylegesen soha senkit nem ölnek meg. Ahhoz, hogy a tárgyi jogot alkalmazzák is, „valaminek be kell következnie.” Ez a **jogi tény**, pontosabban a jogi tények. Ilyenek lehetnek különböző emberi magatartások, akár aktívak, akár passzívak, természeti események, de maga az időmúlás is. Minden olyasmi tehát, amit az absztrakt tárgyi jog megfogalmaz. Ha valami olyasmi történik, ami „nem érdekes” a tárgyi jogban, nem kell vele foglalkozni, ellenkező esetben viszont mozgásba kell hozni a „jog gépezetét”, az előző példához visszatérve - valakit megöltek - ki kell deríteni a tettet, és meg kell büntetni. A tárgyi jog előírásai egy konkrét ügyben manifesztálódnak, azaz létrejön egy konkrét **jogviszony**. Más példa: Biztosítási jog (tárgyi jog), biztosítási szerződés (jogviszony, amit az a jogi tény hozott létre, hogy a két fél megegyezett), majd egy villámcsapás (ez is jogi tény!). A biztosító fizet, ha erre is kiterjedt a szerződés, vagyis a jogviszonyból kötelezettsége származik, a biztosítottnak pedig joga van a biztosítási díjhoz. A jogviszonyból tehát a felekre jogok és kötelezettségek származnak. Ezt a jogot **alanyi jognak** is nevezzük, ez utal arra, hogy a jogviszony alanyát ez mindenképpen megilleti, s ha a másik fél nem teljesítene, ebben a jogosult „számíthat” az államra, pontosabban annak bíróságára, ahova ilyen esetekben fordulhat. Minél szélesebb a bírói út igénybevételeének lehetősége, annál inkább kiteljesedik a jogállam eszméje.

Egy jogág sajátosságaihoz tartozik, hogy milyen a tárgyi joga, miféle jogi tényeket értékel, milyen a felek jogviszonya, s milyen jellegzetességei vannak az alanyi jogoknak és kötelezettségeknek. A büntetőjog tárgyi joga kogens, azaz az előírásoktól senki, semmiben nem térhet el, a jogi tények elsősorban a szociológiai értelemben vett deviáns magatartásokból kerülnek ki, a „felek” jogviszonya alá és fölérendelt, amennyiben a felek alatt az állam bűnüldöző szerveit és az elkövetőket értjük, az állam joga - persze szigorú törvényes keretek között - a büntetés.

*

Amikor a tárgyi jog egy konkrét jogviszonyban „életre kel”, tulajdonképpen a **jogalkalmazásról** beszélhetünk, a konkrét esetre kell alkalmazni a normát. A tárgyi jog megalkotása pedig a **jogalkotás**. Tágabb értelemben tehát az is jogalkalmazás, amikor a polgári jogban két fél szerződést köt, s akkor is, ha ezt jogász közreműködése nélkül teszi, mert végül is a tárgyi jogot konkretizálják, de szűkebb értelemben az a jogalkalmazás, amikor az állam, vagy más erre kijelölt szervezet dönt egy jogviszonyban, s a döntést (ítélet, határozat, adóív, stb.) hozót nevezzük jogalkalmazónak, vagy aki az egyezséget jóváhagyta (választott bírósági eljárás, fogyasztóvédelmi békéltető testületek eljárása).

Jogalkotás és jogalkalmazás szükségképpen egymásra vannak utalva, hisz a „gyakorlat” visszaigazolására a jogalkotásnak szüksége van, ennek híján „jó” és végrehajtható jogszabály megalkotásának vajmi kevés esélye van. A jogalkotás is „szakma” lenne, furcsa azonban, hogy legtöbb országban csak a jogalkalmazásra készítene fel az egyetemek. (Nálunk is.)

A jogalkotás mindamellett **szinte lehetetlen** feladatra vállalkozik, hisz a konkrét jogszabály megalkotásának vannak nyilvánvaló **céljai**, de a cél nem lehet túlságosan távoli, nem lehet eleve irreális, nem lehet olyan, ami a társadalom elsőprő többségének tiltakozásával találkozik, hisz ha mégis ilyesmiről lenne szó, a kérdéses normát nem lehet, vagy nem is fogják betartani. Utóbbi esetben pedig a szankcionálás is nehézségekbe ütközik, jó példa erre a piros

közlekedési lámpa esete: ha néhányan mennek át a piros jelzésnél, megbüntetik őket, de ha mindenki ezt teszi, a bírságolás már lehetetlen, sőt! Egy „jó” jogszabály előkészítésénél tehát mindegyre figyelemmel kell lenni, továbbá a várható hatásokat célszerű modellezni, s azt is vizsgálat tárgyává kell tenni, hogy a feltételek adottak-e a végrehajtáshoz, illetve a jogkövetéshez. Végezetül, de nem utolsó sorban ügyelni kell a közérthetőségre, értelmezhetőségre is.

*

Ez az a pont, ahol jogalkotás és jogalkalmazás a leginkább egymásra vannak utalva, **a jogszabály értelmezése**. Ez a jogalkalmazói tevékenység egyik legszebb és legnehezebb területe, s azt jelenti, hogy az adott ügy eldöntéséhez meg kell állapítani, hogy vajon a vonatkozó normaszövegen a jogalkotó pontosan mit ért? Aki olvasott már Magyar Közlönyben jogszabályt, a helyenként tíz-tizenkét soros, sokszorosán összetett és idegen szavaktól hemzsegő mondatok első olvasata után már biztosan megérti e feladat nehézségét! Más példa: egy ügyben homlokegyenest másképpen döntenek az első és másodfokon eljáró bíróságok, majd később kiderül, hogy az egész norma - 5: 4 arányú szavazással - alkotmányellenes! Mindenki, mindvégig ugyanazt a jogszabályt értelmezte!

Az értelmezés módszerei közül kiemeljük a nyelvtani, logikai, rendszertani és az ügynevezett történeti értelmezést, bár részletes tárgyalásuk nem e stúdium tárgya.

*

A jogalkalmazás másik fontos területe a **mérlegelés**. Ezt a szót a hétköznapi életben is a lehető legszélesebb értelemben használják, végül is minden, nem teljesen reflexes emberi cselekedetet megelőzően szükség szerint jelen van ez a mozzanat. Ha éhes turista vagyok egy idegen városban, mérlegelnem kell a körülményeket, mielőtt éhségemet csillapítanám. (Mennyi valuta van nálam, hol kívánok enni, van-e időm, hogy e késsem le a csatlakozást, lehetőleg olyan ételt rendeljek, amit meg is tudok enni, ha nyelvi problémámat csak úgy hidalhatom át, hogy egy olasz pizzeria lenne megfelelő, stb.) Tehát a körülmények számbavételéről van szó. Ez így van a jogalkalmazás során is, minden olyan lényeges körülményt számba kell venni, ami a döntést befolyásolhatja. A jogalkalmazás tehát erős egyszerűsítéssel a tényállás tisztázását jelenti - „mi történt” - az összes körülmény mérlegelését, illetve mindennek a tárgyi joggal való összevetését. Ez utóbbi mozzanathoz pedig a jogszabály adta keretek közötti lehetséges döntések mérlegeléséről is szó van, itt pedig mindig valamilyen cél eléréséhez szükséges „mértékű” döntés kereséséről. (Például adott tényállás büncselekményt valósít meg, minden bizonyított, s értelemszerűen azt kell vizsgálni, hogy a büntetés célja milyen lehetséges, s a jogszabályi kereteken belül maradó büntetési tétel kiszabásával valósul meg.) A mérlegelés emberi tevékenység lévén **mindig szubjektív**, így nem várható el a jogalkalmazástól, hogy résztvevői - azonos tényállás esetén - teljesen automataként viselkedve mindig ugyanazt az outputot dobják ki. A mérlegelési lehetőségeken belül hozott bármelyik döntés jogszerű lehet! Az természetes, hogy a jogalkalmazást orientálni kell az egységes gyakorlat kialakítására, de ez nem fokozható abszurdításig.

A mérlegeléssel rokon kifejezésként szokták használni a **méltányosság** intézményét, holott két különböző dologról van szó. Különbözőségük időben is elhatárolható, mert a méltányosság gyakorlását is mérlegelés előzi meg, azaz a döntés lehet jelző nélküli, vagy méltányos. (A körülményeket maximálisan az egyik fél javára értékelő döntés.) Azonban a méltányos döntés is jogszabályon, alapul, annak keretei között hozták meg. Vannak persze olyan normák is, melyek egészen tág keretet biztosítanak a jogalkalmazónak, a fizetendő és jogerősen megállapított adó például elengedhető, ha annak megfizetése az adózó megélhetését súlyosan veszélyeztetné.

A méltányosság intézményét pedig gyakran összekeverik a **diszkrecionális jogkörrel**, itt a döntés előtt szintén van mérlegelés, de a döntéshozót a döntésnél nem kötik keretek, az **saját belátására** van bízva. A korszerű jogállami megoldásokkal alig összeegyeztethető intézmény ez, s a gyakorlatban - hatóság-ügyfél kapcsolatban - egyre ritkább is. A tágabb értelemben vett jogalkalmazásnál viszont ez tipikus is lehet egyes területeken, így a munkáltató lényegében ilyen jogkörben jár el, amikor egyes jelöltek felvételéről dönt.

E fogalmak, különösen az utóbbiak tartalmának ismerete jó előiskola az eljárásjogi kérdések tanulmányozásához, tehát ha nem értünk valamit, jobb előtte ismét végiggondolni, vagy az eljárási részből ide visszalapozni.

Második rész

- Eljárásjogi alapismeretek -

1.

Eljárásjogi alapismeretek, egy eljárási kódex felépítése

Utaltunk már röviden egyes jogágak vonatkozásában az anyagi és az eljárási jog megkülönböztetésére. Ilyen értelemben szóltunk büntetőjogról és büntető eljárási jogról, polgári jogról és polgári eljárásjogról - közismertebb néven polgári perrendtartásról - és a sort folytatni lehetne. Az eljárási jogok értelmüket veszítenék anyagi jog nélkül, ez utóbbiak pedig a konkrét eljárásokban érvényesülnek, tehát egymás nélkül nem létezhetnek.

Az anyagi jog elsődlegességének elve csak logikai elsődlegességet jelent, a gyakorlatban hiába tudom adott esetben, hogy mennyi a visszaigényelhető általános forgalmi adóm, ha nem tudom hogyan kell ezt bonyolítani. A „mit” és „hogyan” viszonyáról van tehát szó.

Az eljárási szabályok ugyanakkor egyfajta **garanciát** is jelentenek, vagyis ha ezeket az állam és szervei betartják és betartatják, akkor az állampolgár biztos számíthat arra, hogy az anyagi jogban meghatározott tényállás esetén, ha az eljárást megindítja és kérelmét szabályosan benyújtja, azt teljesítik is (engedélyt kap valamire, igazolnak részére adatot, tény, esetleg visszafizetik adótúlfizetését, stb.). Ugyanígy, ha a polgár ellen hivatalból indul eljárás, a közigazgatást is kötik az eljárási szabályok. (Ha például adott esetben a kiszabható maximális bírság összege 500 DEM, akkor nem kaphat ezermárkás büntetést a bajor polgár, vagy ha az eljáró hatóság valamit nem tud bizonyítani, akkor azt az állítást, gyanút nem értékelheti az ügyfél terhére.)

Az eljárási jogszabályok azokra az esetekre is tartalmazzanak rendelkezéseket, ha bármelyik fél nem tartja be azokat, illetve a hatóság késlekedik a döntéssel. Mindezen túl a jogorvoslati rendszerek is igen fejlettek a modern jogállamokban, egy európai polgár végső mentsvárként ma már általában minden egyéni érdeksérelem ellen **panasszal fordulhat állama ellen** a Strasbourg-i Bírósághoz, ami az emberi jogok európai bíróságának felel meg.

Az eljárási jogok ezek szerint a tartalomhoz képest a formát, a „hogyan”-t jelentik, de fontos garanciális szabályokat tartalmazznak, s az állami szervekre is kötelezőek. Megsértésük szankciót vonhat maga után, s szabályozásuk aprólékosan pontos. A legtöbb jogágnak van saját eljárási kódexe is.

E kódexek felépítése némileg hasonlít egymáshoz, így az államigazgatási eljárási szabályok áttekintése előtt nézzük meg az eljárási jogok, kódexek azonosságait, ha úgy teszük, nézzük meg az „eljárási jogot” általában, azaz ne a büntetőt, ne a polgárit, hanem magában, jelző nélkül!

*

Minden eljárási jogszabálynak van egy **statikus** és egy **dinamikus** része. A statikus rész tartalmazza az alapelveket, a hatásköri és illetékességi szabályokat, részletezi az eljárás szereplőinek jogállását, legyen az nyomozó hatóság, tanú, vádlott, ügyfél, szakértő, védő, bíró vagy éppen

esküdt. Mindazon szabályok itt szerepelnek, melyek az egész eljárásra vonatkoznak, s amit már az eljárás megindítása előtt ismerni kell, pontosabban kellene.

A dinamikus rész azokat a szabályokat tartalmazza, melyek az eljárás megindításával, lefolytatásával kapcsolatosak, s azzal, hogy mi módokon szűnhet meg, fejeződhet be a processzus (eljárás).

Ide tartozó kérdések: hogyan indítható az eljárás, hol, milyen feltételekkel, hogyan lehet a tényállást megállapítani, bizonyítani, majd milyen döntések hozhatóak a tényállás alapján, ezeknek milyen formája van, a sérelmes, vagy annak vélt döntések mi módon vizsgálhatóak felül, majd hogyan kell végrehajtani a döntést, illetve minden eljárási cselekménynél a határidők.

E két rész logikailag némileg hasonlít egy sakkjátszmához, azaz ott is tudni kell a „szereplőket”, „hatáskörüket” (hová léphet), ott is vannak alapelvek (konvenciók), van cél, s a határidőkről jusson eszünkbe a sakkban oly jól ismert időzavar. Még egy hasonlat a számítástechnikából: aki ismeri a 90-es évek közepéig oly divatos strukturált programozást - pl. a Pascal nyelvjárások - gondoljon a forrásprogram felépítésére! Mielőtt a program futtatási részéhez érkeznénk, deklarálni kell a változókat - a program „szereplőit” - azt, hogy milyen értékeket vehetnek fel („hatáskör”), gondoskodnunk kell a hibakezelésről, ha a felhasználó valamit rosszul csinál („szankciók”), majd a futtatási rész lényegében az eljárásjog statikus részének felel meg. Lehet szó rendes és váratlan befejezésről, vannak elágazások, van feltételvizsgálat („If then...else”, „select case”, stb.) Minden lehetséges esetre gondolni kell, akár az eljárásjogban. (Nem jelenik meg a tanú, a felhasználó lehetetlen parancsot ad, vitatható a szakvélemény, a program végtelen ciklusba került és „lefagy”).

Aki egy kicsit is továbbgondolja a példákat, akár sakkozni tud egy kicsit, akár programozni, máris bele élheti magát az eljárásjogi logikába!

2.

Az államigazgatási eljárás.

(államigazgatási jogviszony, magyar eljárási kódex, alap elvek)

Azt szokták mondani, hogy az abszolutisztikus monarchiák rendőrállamából a jogállam felé vezető úton az egyik legfontosabb lépés az olyan államigazgatási eljárási kódexek megalkotása és betartása, amelyek biztosítják azt, hogy a „közigazgatás hatásköre” véget ér a magánlakás bejáratánál. Ez a gondolat francia eredetű és igen sok igazság van benne. Arra utal, amit már az előzőekben is fejtegettünk, hogy az eljárási jog garanciái mindig a polgárt védik. Nem teheti meg tehát az állam, hogy polgárát indokolatlanul, önkényesen zaklassa, a komolyabb atrocitásokról nem is szólva. Amennyiben mégis ez történne, az állam tartozik felelősséggel, legyen szó erkölcsi, anyagi, vagy az eljáró tisztviselő személyére nézve akár büntetőjogi felelősségről.

A közigazgatási - államigazgatási - jog anyagi értelemben, szabályozási tárgya tekintetében a lehető **legváltozatosabb**, s terjedelmét tekintve a **legnagyobb**. A közigazgatás a polgárt szükség szerint már születése előtt is ügyfelének tekintheti (gondnok kirendelése méhmagzat részére), s „érdeklődése” a halál után sem ér véget szükségszerűen (temetőfenntartás, parcellamegváltás, stb.). Az átlagember élete során rengeteg államigazgatási eljárásban érdekelt, anélkül, hogy ez mindig tudatosodna benne!

E nagy változatosság miatt **elképzelhetetlen** e jogág **anyagi jogi kódexének** megalkotása, hisz akkor egy törvényben kellene szabályozni az adójogot, anyakönyvi igazgatást, a birtokháborítás kérdéseit, a közegészségügy hatósági kérdéseit, a temetkezést, a kereskedelmi igazgatást, vagy éppen a türelmi zónák kijelölésének kérdéseit, továbbá még több száz, most fel sem sorolt kérdést.

Nincs is a világon erre sehol példa. Annál fontosabb viszont, hogy a különböző típusú eljárásoknak legyenek közös szabályai, garanciái, jogorvoslati rendszerei, az sem baj, ha az eljárási kódex minden államigazgatási eljárásra lehetőleg egyformán vonatkozik.

*

Az államigazgatási anyagi jogot a már említett sokszínűségeen kívül az is jellemzi, hogy a szabályozás döntően **kogens**, nem diszpozitív, mint a polgári jogban. (A kogens szabály kategorikus, azt be „kell” tartani, a diszpozitivitás azt jelenti, hogy a jogi normától a felek egyező akarattal eltérhetnek, ha ezt a jogszabály megengedi.) A másik sajátosság a felek - hatóság, ügyfél - **alá-fölérendeltsége**, szemben a polgári jogban megszokott mellérendeltséggel. Persze ez az alá-fölérendeltség nem abszolút érvényű, csak a konkrét ügyre vonatkozik, s nem az ügyintézőnek van alárendelve az ügyfél!

Ezt a viszonyt jól jellemzik a közigazgatásban, a döntést tartalmazó határozatokban használt kulcsszavak is, mint az „engedélyezem”, „kötelezem”, „megtiltom”, „visszavonom”, „felszólítom”, „igazolom”, s a sort hosszan folytatni lehetne. A gyakorlatban éppen az a legnehezebb, hogy mégis legyen humánus, elegáns és jogszerű - méghozzá egyszerre! - a jogalkalmazás a közigazgatásban.

*

A harmadik sajátosság pedig az, hogy egy-egy ügyben a döntés nem örök időkre szól, a körülmények gyors változásával ugyanabban az ügyben újabb eljárás indítható, vagyis **nincs anyagi jogerő**, csak eljárási értelemben beszélhetünk erről. (Valaki szociális segínyt kap, majd megvonják tőle néhány hónap múlva, fél év múlva újra kér és kap, stb.)

Mindezen sajátosságokra is figyelemmel kellett az eljárási kódexeket megalkotni az államigazgatási jogban. A **magyar kódex** a kézirat készítésének idején elég **stabilnak mondható**, az alapjogszabály az 1957. évi IV. Törvény, melynek több kisebb és egy jelentősebb módosítása ismeretes, ez utóbbi 1981-ből.

Ez a kódex a gyakorlatban jól bevált, viszonylag rövid, s szabályai egy része valóban közismert.

*

Nézzük először a kódex alapelveit!

Alapelv alatt egy kódexben, vagy más fontos törvényben olyan szabályokat értünk, melyek eléggé általánosak, s **funkciójuk kettős**. Egyrészt orientálja a jogalkalmazót, segíti az értelmezésben, másképpen fogalmazva ez a törvény „szelleme”, de ezenfelül mégiscsak az írott szöveg része, így mint jogszabályra végső soron - ha nincs a tárgyban konkrétabb szabályozás - hivatkozni is lehet, ennyiben a törvény „betűje” is.

A közigazgatás legfontosabb alapelvei: a szakszerűség, gyorsaság alapelve, a **diszkrimináció tilalma**, a jogorvoslati jogosultság, az anyanyelv használatának joga, s még sok más. Ezek közül itt a diszkrimináció tilalmát emeljük ki, eszerint az eljárásban tilos az ügyfelek hátrányos megkülönböztetése politikai nézeteik, vallási meggyőződésük, nemük, nemzetiségük, szexuális szokásaik, koruk és bármilyen más szempont szerint. Egy jó kódexben a felsorolás ennél az

alapelvénél csak példálódzó lehet, hisz a tételes - taxatív - felsorolás azzal a hátránnyal járhatna, hogy ha valamely szempont az alapelvben nincs említve, eszerint aki abba a csoportba tartozik, már diszkriminálható!

3.

A statikus rész további fogalmai:

(államigazgatási ügy, ügyfél, joghatóság, hatáskör, illetékesség)

Államigazgatási ügy alatt értünk minden olyan ügyet, amikor **a hatóság** valakit valamire **kötelez**, valamit valakinek **engedélyez, előír, igazol, nyilvántartást vezet**. A lényeg a hatóság egyedi ügyben tett eljárási cselekménye, amely cselekményt az eljárási szabályok szerint kell megtenni. Adott államigazgatási jogviszonyról van tehát szó, amit rendszerint a hatóság döntése zár le.

Ügyfél pedig az, aki az eljárás alanya - akit köteleztek, akinek a kérelmét teljesítették - illetve akinek jogát, jogos érdekét az ügy érinti. Ügyfél természetes és jogi személy is lehet. Az ügyféli mivoltot célszerű kiterjesztően értelmezni, tehát ha valaki saját jogos érdekeire hivatkozik, nem szerencsés kizárni az eljárásból.

Tehát adott a hatóság, az ügyfél, az ügy, s azt gondolhatnánk, máris „indulhat” az eljárás. Ennek azonban további előfeltételei vannak, illetve tisztázandó: **melyik hatóság** járjon el? Ez utóbbi kérdésben először logikailag a joghatóság kérdését kell vizsgálni, s arra ad választ, hogy melyik állam joga alkalmazandó az ügyben? Ha ezt eldöntöttük, akkor kell a hatáskör és az illetékesség kérdését is vizsgálni. Ezt gyakran összetévesztik, holott nagyon egyszerű dolgokról van szó, mert a hatáskör a „típus” kérdésre ad választ, arra, vajon milyen hatóságnak kell eljárnia az ügyben? (Pl. adóhatóság, a jegyző, tisztiorvos, fogyasztóvédelem, stb.) Ezt követően az illetékesség pedig azt dönti el, hogy „típuson belül” ki járjon el, azaz adott ügyben melyik település jegyzője?

Jól jegyezzük meg, hogy az eljáró szerv a hatáskör és az illetékesség kérdését hivatalból - tehát akkor is, ha az ügyfelek ezt nem kérik, illetve nem vitatják - köteles vizsgálni, az eljárás minden szakaszában, azaz bármikor észleli, hogy nincs hatásköre, intézkednie kell: átteszi az ügyet megfelelő hatósághoz, illetékességnél - nem megyünk bele a részletekbe! - lehet kivétel.

Látható, sok feltétele van egy konkrét államigazgatási (közigazgatási, vagy hatósági - itt mindegy) eljárás megindításának. „Kell” egy államigazgatási ügy, ügyfél, joghatósággal, hatáskörrel, illetékességgel rendelkező szerv, de ez még mindig nem elég! Az eljárás megindításához kell még egy erre irányuló kérelem az ügyfél részéről, vagy a hivatal döntése egy eljárás indításáról, pl. adóellenőrzés tartása az adóalanynál. Tehát **az eljárás vagy kérelemre, vagy hivatalból indul**.

A kérelemre induló eljárásnál az első mozzanat a hatáskör és illetékesség vizsgálata, s ha valamelyik hiányzik, akkor máris a minden ügyintézőnek oly kellemes eljárási cselekmény következhet: átteszi az ügyet a „megfelelő” szervhez. A gyakorlatban itt adódik a legtöbb probléma, mert nem biztos, hogy az első ügyintéző jól ismeri a hatásköri és illetékességi szabályokat, „rossz” helyre teszi át a kérelmet, s máris „megy az akta, megy az akta vándorútra”. A hiba még megtétézhető egy mulasztással, ha az ügyintéző a törvény szabályai ellenére nem értesíti az ügyfelet az áttételről.

E példa alapján máris érthetővé válik két fogalom, a **hatásköri**, vagy az **illetékességi összeütközés** fogalma. Ha mindkét - vagy több - szerv akarja intézni az ügyet, az a pozitív összeütközés, ami az életben igen ritka, ha pedig egyik sem az a negatív összeütközés. Ezek feloldására a törvény mindig tartalmaz szabályt, illetékességi összeütközés esetén - ne feledjük, „típuson belül” vagyunk a közös felettes szervük fog dönteni, s kijelöli az eljáró hatóságot. Hatásköri összeütközés esetén, mivel közös felettes szerv logikailag sem létezhet, a döntés jelenleg az Alkotmánybíróságot illeti meg. (A két háború közötti magyar jog ismerte a külön erre a célra létrehozott Hatásköri Bíróságot.)

4.

Az alapeljárás vázlatos áttekintése

(bizonyítás, bizonyítási rendszerek)

Az eljárás indításánál lehetséges olyan probléma is, hogy a kérelem hiányos, ebben az esetben az eljáró hatóság **hiánypótlásra hívja fel az ügyfelet**. Ebben pontosan meg kell jelölni, mit kér még csatolni az eljáró szerv, a hiányok pótlására határidőt kell adni, s nem maradhat el a figyelmeztetés sem, vagyis annak közlése, hogy a hiánypótlásra történő felhívás eredménytelensége esetén mi történik. (A kérelem elutasítása, illetve döntés a hiányos tartalom szerint, ami valószínűleg „nem jó” az ügyfélnek.)

*

Az eljárás lényegében nem más, mint egy különböző cselekményekből álló folyamat, mely arra irányul, hogy tisztázzon egy tényállást („mi történt?”), majd ezt vesse össze a tárgyi joggal („erre az esetre mit mond a jogszabály?”), s kellő mérlegelés után az eljáró szerv döntsön. Másképpen megfogalmazva tehát az eljárásjog - ezt ismételten is hangsúlyozni kell - azon szabályok összessége, melyek a felek lehetséges eljárási cselekményeit, a tényállás tisztázásának eszközeit és a döntéshozatal mikéntjét szabályozzák. A tényállás tisztázása lényegében a **bizonyítást** jelenti, a tényállás a bizonyított tények összessége. Maga a bizonyítás végső soron egy logikai folyamat, s nincs abszolút mércéje, mert amennyiben a döntéshozóban kialakul az a **belső meggyőződés**, hogy egy állítás igaz, számára további bizonyítás ebben a kérdésben már nem kell. Természetesen majd aki ezt a határozatot felülvizsgálja, esetleg még „szkeptikus” lehet, s további bizonyítást rendelhet el.

Ezt a szubjektív mozzanatot fontos látni, e nélkül a jogalkalmazás és az eljárás lélektelen lenne, s a döntéshozót akár gépek is helyettesíthetnék. Félreértés ne essék, gépekre, főleg számítógépekre a modern közigazgatásban szükség van, de a döntést mindig az ember hozza!

Az egyes eljárási kódexek alapvetően kétféle bizonyítási modellt ismernek. A **kötött bizonyítás** azt jelenti, hogy a törvény meghatározza a bizonyítékok körét, s „erőssorrendjét”, s az eljárásban más bizonyíték nem használható fel!

A **szabad bizonyítás** pedig azt jelenti, hogy a törvény csak példálódzó felsorolást ad a bizonyítékokról, mások is felhasználhatóak, s „erőssorrend sincs”, a jogalkalmazó a bizonyítékokat egyenként és összességükben is értékeli. A magyar jog a szabad bizonyítás elvét valósítja meg.

A legfontosabb **bizonyítási eszközök**: a tanú vallomása, az okiratok, a szakvélemény, a szemle. Eskünek, mint bizonyítéknak a magyar jogban helye nincs.

Az eljárási cselekményekről **jegyzőkönyvet** kell felvenni. Egy „jó” jegyzőkönyv alkalmas arra, hogy akár évekkel később is megállapítható belőle az eljárási cselekmény, tehát a személyek és pontos mondanivalóik azonosíthatóak.

Az eljárás gyorsaságáért, sikerességéért a feleknek minden meg kell tenniük, ezt garantálják az idézés, az értesítés szabályai, ehhez szabták az eljárási határidőket, s az eljárás akadályozásáért alkalmazható szankciókat is (bírságok).

Az alapeljárás utolsó mozzanata az érdemi döntés, vagyis a **határozat** meghozatala.

5.

Határozatok

Az első fokon eljáró hatóság **érdemi döntését** nevezzük határozatnak. Vannak más döntések is, az eljárás menetében, melyek nem ügydöntő jellegűek, formailag ezek is lehetnek határozatok, de ezekkel a továbbiakban nem foglalkozunk.

A határozat formai és tartalmi kellékeit az eljárási jogszabály pontosan meghatározza. A minden kellékkal rendelkező, „határozat” nevű döntést másképpen **tipikus határozatnak** is nevezzük, az összes - később ismertetendő - atipikus határozat közös jellemzője, hogy valamely formai kelléktől, vagy az elnevezéstől eltekint a jogszabály. Nézzük előbb a tipikus határozatot!

Egy tipikus, másképpen alakszerű határozat négy fő részből áll. A bevezető rész és a záradék pusztán formai kellék - az eljáró szerv megnevezése, iktatószám, dátum, kiadmányozó neve, aláírása, a bélyegzőlenyomat - lényeges viszont a **rendelkező rész** és az **indokolás**.

A **rendelkező rész** tartalmazza magát a döntést („elutasítom”, „engedélyezem”, stb.), amiből félreérthetetlenül kiderül, hogy az eljárás hogyan zárult le, milyen eredménnyel, a jogviszonyból a felekre nézve milyen jogosultságokat és kötelezettségeket állapított meg az eljáró hatóság. Itt szerepel tehát a felek azonosításra alkalmas megnevezése, de olyan adatok is, melyek a határozat teljesítésére vonatkoznak, tehát például fizetési kötelezettség esetén az összeg, a fizetési mód, határidő és esetleg a számlaszám megnevezése. A rendelkező részt a jogorvoslati záradék zárja, a itt le kell írni pontosan, hogy milyen feltételekkel, azaz milyen összegű illeték ellenében és határidővel, hova lehet benyújtani a fellebbezést.

Ezt követi az **indokolás**, régebbi szóhasználatnál a „megokolás”.

Egy „jó” indokolásnak egymással kissé ellentmondó követelményeknek is meg kell felelnie. Ne legyen áttekinthetetlenül hosszú, de minden információt tartalmazzon, amit tartalmaznia kell, legyen közérthető, de mégis szakszerű nyelvezetű.

Az indokolásból ki kell derülnie annak, hogy ki, miért indított eljárást, s ennek során milyen bizonyítékok alapján milyen tényállást állapított meg a hatóság, a felek mely bizonyítékait és miért nem fogadta el. Ezt követően ismertetni kell a döntést, s utalni kell a döntést megalapozó anyagi és eljárási jogszabályokra. Más szóval: ha valaki akár évekkel később elemezné az ügyet, pusztán a határozat indokolásából minden, az eljárásra vonatkozó lényeges információt megszerezzen.

A jogszabályra való hivatkozás, vagy akár annak idézése két célt szolgál. Egyrészt lehetőséget ad az ügyfélnek egyfajta „ellenőrzésre”, másrészt az esetleges jogorvoslati eljárásban kell vizsgálni az eljáró szerv jogértelmezését, ami innen derül ki elsődlegesen. A rendelkező részben nem szabad a jogszabályra hivatkozni!

A teljesség igénye nélkül néhány tipikus határozati hibát, hiányosságot sorolunk fel a gyakorlatból.

- hiányzik a jogorvoslati záradék,
- nem azonosíthatóak pontosan a felek (pl. Gipsz Jakab, lókúti lakos. Lehet, hogy több ilyen nevű személy él ott.),
- olvashatatlan a határozat, vagyis a blanketta egyedi adatokat tartalmazó kitöltése,
- jogszabályi hivatkozást tartalmaz a rendelkező rész,
- jogszabály helyett, vagy emellett irányelvre, körlevélre, vagy hasonló iratra hivatkozik a döntésénél a hatóság, holott ezek nem jogszabályok,
- durvább stiláris hibák (pl. „így döntöttem, mert így kellett döntenem”),
- nem derül ki egyértelműen a tényállás, vagy a leírt tényállás nem releváns az aktához csatolt bizonyítékokkal (iratellenes a határozat),
- nem jó a jogszabályi hivatkozás, mert az nem a tényállásról, hanem másról szól, vagy már nem hatályos,
- durva számítási hibát tartalmaz a határozat,
- a rendelkező rész rögzíti, hogy hány példányban kell a fellebbezést benyújtani, mert a példányszámról a törvény nem rendelkezik, egyébként is elvárható lenne egy hatóságtól, hogy szükség szerint használja fénymásolóját,
- s a sor szinte vég nélkül folytatható lenne.

Nem könnyű tehát törvényes, minden követelménynek megfelelő, stilárisan magas szintű határozatot hozni. A hibák, hiányosságok jó része nem is szándékos, nem az ügyfél „szekírozása” a hatóság célja - még ha az ügyfél azt is gondolja! - egészen más okai vannak, ezek többnyire a közigazgatás működésének személyi és tárgyi feltételeivel függenek össze. Az ügyfél sem mindig olyan, amilyennel az éppen időzavarban levő, rengeteg technikai gonddal küszködő ügyintéző látja.

Jogszabály nem írja elő, de nagyon fontos ügyintézői feltétel az empátia, mert szinte minden ügyféllel más hangot kell megütnie, de a legfontosabb, hogy lássa: az ügyfélnek mindig a saját ügye a legfontosabb!

*

A határozatok mások nagy csoportja az „atipikus” határozatoké, ami az eddig ismertektől abban különbözik, hogy valamely kelléke hiányzik. Ezek közül a legismertebb az úgynevezett **egyszerűsített határozat**, melynél nincs hivatkozás a jogorvoslatra, s hiányzik a teljes indokolása! Jogorvoslati lehetőség itt is van, csak erre nem kell felhívni az ügyfél figyelmét, mert nyilvánvalóan nem fog fellebbezni. Nem fog, mert ilyen határozat csak akkor hozható, ha az alábbi három előfeltétel mindegyike fennáll:

- kérelemre indult az eljárás,
- a hatóság teljes egészében helyt ad a kérelemnek,
- nincs ellenérdekű ügyfél.

Felesleges tehát az indokolás, hisz az ügyfelet már nem az érdekli, hogy a kért engedélyt miért kapta meg, s nyilván fellebbezni sem fog.

Ez a határozat típus a gyakorlatban nagyon bevált, mert tényleges egyszerűsítést jelent mind a hatóságnak, mind az ügyfélnek.

*

Az egyéb atipikus határozatoknak gyakran a neve sem „határozat”, így ebbe a csoportba tartoznak a különböző igazolások, bizonyítványok, igazolványok, fizetési felszólítások, stb. Ezek közös tulajdonsága, hogy tartalmilag a hatóság érdemi döntését tartalmazzák, csak egészen speciális a forma. Legismertebb ilyen igazolványok: a személyi igazolvány és az útleve.

A **hatósági bizonyítványnak** az a lényege, hogy az egyébként nehezen bizonyítható tény, jogállapotot az ügyfél nyilatkozata alapján a hatóság okiratba foglalja, s ezt mindenki köteles ellenkező bizonyításig elfogadni. Természetesen ha az ügyfél szándékosan állít valótlant, adott esetben büntetőjogi felelősségre is vonható!

Az eljárásra az a hatóság az illetékes, amelynek illetékességi területén a bizonyítandó tevékenységet folytatták, vagy amelynek területén a jogi tény történt. Nyugdíj megállapítási ügyekben gyakori az ilyen eljárás, s ez a dolog természeténél fogva érthető is.

*

Az ügyek nagy száma miatt gyakran előfordul, hogy az ügyintéző „elront” valamit a határozatban, s a hiba csak akkor derül ki, amikor azt már kézbesítették. Az eljárási jog az ilyen hibakezelésre vezette be a **határozat kijavítását**, illetve kicserélését. Név, szám, vagy más hasonló adat elírása esetén a hibát ilyenkor egyszerűen kijavíthatja - felülírja, kijavító határozatot hoz - vagy kiegészíti, ha valami ilyesmi kimaradt. A kicserélés is a kijavítás fogalomkörébe tartozik, itt a rontott és a „jó” határozati példányokat fizikailag is kicserélik. A kijavítás azonban tényleg csak a leírási, technikai jellegű hibákra vonatkozhat, a döntésre nem! (Pl. nem lehet kijavítani a határozatot azon a címen, hogy az csak ezer Ft bírságot tartalmaz, holott tízezret akartak kiszabni!)

Azt is jól jegyezzük meg, hogy a határozat kijavítása **nem jogorvoslati eszköz**. Előfordulhat ugyanis, hogy az ügyfél egy fellebbezésnek titulált beadványban jelzi, hogy elírták a nevét, ez alapján ki is javítják a határozatot, ez ellen azonban továbbra is van helye jogorvoslatnak, most már tartalmi okok miatt.

6.

A jogorvoslati rendszerek

A jogorvoslati jogról már az alapelvek körében is tettünk említést. Ennek érvényesülése azt jelenti, hogy az ügyfél a reá bármi okból sérelmesnek vélt határozatot jogi úton megtámadhatja, azaz van olyan szerv, amely az első fokú határozatot felülvizsgálja, s akár nem kellő megalapozottság, akár helytelen jogszabály alkalmazás miatt a sérelmet orvosolja.

Az eljárásjogban ezért mindig szabályozni kell a jogorvoslati határidőket - az első fokú határozat átvételét követően meddig lehet jogorvoslatot kérni - a fórumrendszert, a felülvizsgálat terjedelmét, s a hozható másodfokú határozatok típusait. Alapelvszerű rendelkezés, hogy **a másodfokú hatósági szerv a teljes alapeljárást felülvizsgálja**, tekintet nélkül arra,

hogyan és milyen okból fellebbezett. Elképzelhető tehát, hogy amit az ügyfél sérelmesnek vél, azt törvényesnek találja, s olyasmi miatt semmisíti meg az elsőfokú határozatot, amit az ügyfél nem is jelzett a jogorvoslati beadványban.

A másodfokon hozható határozatok típusai szerint lehet osztályozni a jogorvoslati rendszereket, így ismerjük a **kasszáció**s és a **reformatórius** rendszert. Az első azt jelenti, hogy a fellebbezést elbíráló szerv az alapeljárást csupán törvényességi szempontból vizsgálja felül, tehát vagy talál jogszabálysértést és megsemmisíti az első fokú határozatot - innen a név, latinul a „kasszáció” megsemmisítést jelent, vagy nem, ebben az esetben helybenhagyja. (Nem az ügyfelet, hanem az első fokú határozatot.) Másféle határozat másodfokon nincs!

A reformatórius rendszerrel a felülvizsgálat nemcsak a jogszerűsége terjed ki, hanem a célszerűség is vizsgálható, illetve másodfokon a határozat meg is változtatható, reformálható, persze itt is van lehetőség megsemmisítésre. Jegyezzük meg, a megsemmisítés nem jelent mindig automatikusan új eljárást első fokon, erről tehát a másodfokú határozatban külön rendelkezni kell! Ez a rendszer rugalmasabb, életszerűbb, s bizonyítás a másodfokú eljárásban is lefolytatható. A magyar eljárásjogok e rendszer talaján állnak. (Nem volt ez mindig így.)

A fellebbezés az úgynevezett **rendes jogorvoslat**. A többi jogorvoslat ehhez képest rendkívüli, kivételes jellegű. E körben a legfontosabb az államigazgatási határozat bíróság előtti megtámadása, ami a jogállami modell kiteljesedésével egyre szélesebb körű, szinte minden érdemi, másodfokú határozat megtámadható ily módon. Az állampolgárok élnek is e lehetőséggel, főleg adóügyekben. A bírói út igénybevételenek előfeltétele, hogy az ügyfél kimerítette a rendes jogorvoslatot, azaz van érdemi, másodfokú határozat. A keresetindításra itt is határidők vannak, általában harminc nap. A közigazgatási perben megváltozik a felek eljárásjogi jogviszonya, az addigi alá-fölérendeltségi viszony megszűnik, a perben eljárásjogilag egyenrangú felekként, alperesként és felperesként (az ügyfél) állanak szemben. Ezt azonban már a polgári eljárásjog szabályozza.

A többi rendkívüli jogorvoslat az eljárási törvényen és az ügyészségi törvény szabályain alapul, ezek száma a gyakorlatban kicsi, s tárgyalásuk szét is feszítené jelen kereteket, ezért mellőzzük.

7.

A határozatok végrehajtása

A határozatok előbb, utóbb **jogerőssé** válnak, ami azt jelenti, hogy további megtámadásra már tulajdonképpen nincs lehetőség - a kivételekkel ne foglalkozunk! - így azok **végrehajthatóvá** válnak, már amennyiben végrehajtható rendelkezést tartalmaznak. (pl. az adóhiány és a bírság megfizetése) Amennyiben a kötelezett önként, s határidőre nem teljesít, erre a **végrehajtás** jogi eszközeivel is **kényszeríteni** lehet, ilyenek a felszólítás, letiltás, s más hasonló eszközök. Az angolszász jogrendszerek jogászai nem is igazán értik - főleg a bírósági ügyeknél - minek a külön végrehajtási jog, hisz azt mondják, a hatóság már döntött. Fel sem merül bennük, hogy ezt valaki nem hajtja végre önként. (Persze ne feledjük, az adósok börtönét is ott „találták fel”.)

Egyrészt tehát fontos jogpolitikai érdekek fűződnek a határozatok végrehajtásához, másrészt azt sem szabad elfelejteni, hogy a közigazgatásban a tárgyi jog által szabályozott életviszonyok sűrűn változnak, s egy jogerős döntés egy kérdést nem rendez el örök időkre, ugyanabban a

kérdésben később, újabb kérelemre indult eljárásban akár másként is dönthet a hatóság. (A segélykérelmet januárban elutasítja, újabb eljárásban viszont öt hónappal később ad segélyt.) Némi pontatlansággal, de elméleti igényrel ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a közigazgatásban **csak alaki értelemben érvényesül a jogerő**, de anyagi értelemben nem.

8.

Gondolatok az eljárási jog jövőjéről

(az elektronikus közigazgatás)

A technikai eszközök fejlődése mindig kihatott a jogra, hisz amíg nem létezett a motorizáció, felesleges lett volna a közlekedési szabályokról jogszabályt alkotni, vagy amíg nem létezett film és szoftver, értelmetlen és utópisztikus dolognak számított volna az a jogalkotás, amely a film forgalmazással kapcsolatos szerzői jogokat, illetve a „szoftverlopást” szabályozta, illetve büntette volna. Ez természetes.

A mai kor egyik fő kihívása az Internet, az informatika robbanásszerű fejlődése, ami a közigazgatást sem hagyja, hagyhatja hidegen. Nincs messze az az idő, amikor az ügyfél - mondjuk a kérelmét - e-mailen terjeszti elő, s az elbírálás is hasonlóképpen történik. Lehetséges az adatbázisok olyan összekapcsolása is, hogy mondjuk egy vállalkozói engedélykérelemhez nem kell becsatolni az erkölcsi bizonyítványt, mert az eljáró hatóság majd „lekéri” az adatot a bűnügyi nyilvántartás szoftvergépéről.

Ez a jövő a jelennel egyébként máris összefolyik, mert 1998. nyara óta már léteznek az „egyablakos” ügyintézési modellek, ahol egyes közigazgatási szervek, cégbíróságok, az APEH és a KSH már az említett módon kommunikál. Az elektronikus közigazgatás további kibontakoztatásához nem is új minőségű technikára, hanem elsősorban jogi háttérre lenne szükség, a digitális aláírások hitelesítésére, szigorúbb adatvédelemre, stb. A jelenhez tartozik az okmányirodák működésének megkezdése, az újszerű, kártya alapú és digitális fényképet tartalmazó igazolványok és útlevelek kiadása. Nem nehéz a jövőt megjósolni, s nem kis feladat annak tudatosítása, hogy ha az ország lakói nem veszik komolyan az informatika kihívásait, az súlyosabb következményekkel járhat történelmileg, mint Mohács.

E felismerést is tükrözi a különböző civil szervezetek által a 2000. Évben közzétett Magyar Informatikai Charta, melyben az elektronikus-szolgáltató közigazgatással szembeni igények is megfogalmazódtak. A fejezet zárásaként álljon itt ebből egy részlet!

Szolgáltató közigazgatás

A közigazgatás használja fel az információs technológiák legújabb eredményeit az állampolgárok kiszolgálása érdekében, hogy Magyarországon is kialakuljon a szolgáltató állam modellje!

Szükséges, hogy mielőbb kialakuljon egy új, európai színvonalú közigazgatási modell. A kormányzat mutasson példát az Információs Társadalom kiépítésének kezdeményezőjeként! Meg kell teremteni az elektronikus tájékoztatás és kommunikáció törvényi és technikai alapjait. Ki kell építeni az online közigazgatást és adatbázis-rendszert. A kormányzati

információkat közzé kell tenni online módon, így biztosítva az intézmények működésének átláthatóságát. Teremtődjenek meg az állampolgárok tájékoztatásának feltételrendszere és a lehetőség arra, hogy a polgárok ezen a módon is kifejthessék véleményüket! Biztosítani kell a nem titkos, közpénzekből előálló, közérdekű adatok, információk és adatbázisok nyilvánosságát és elérését.

Példák

- *A kormányintézmények, a Parlament, az önkormányzatok külső és belső kommunikációjában legyen egyenrangú az elektronikus dokumentumváltozat is.*
- *Legyen olyan egységes kormányzati Internet-hely, amelyre azonnal felkerülnek a hírek, események, döntések, határozatok. Legyen egy állandó elektronikus tájékoztató kormányzati csatorna.*
- *Tegyük szolgáltató jellegűvé a TB, az APEH, a kórházak, a művelődési és közösségi intézmények információs rendszereit.*
- *A közigazgatás és az állampolgárok kapcsolatában **fejlesszék az elektronikus ügyintézés lehetőségét.***
- *Az önkormányzatok által publikált, a helyi közösségek életét meghatározó információk kerüljenek ki az Internetre.*
- *Teremtsék meg a helyi önkormányzati rendszerek egymással való összekapcsolhatóságát.”*

Harmadik rész

- Büntetőjog (Bűn és bűnhődés.) -

1.

A büntetőjog fogalma, felosztása, a modern büntetőjog alapelvei.

(Büntetőjogi alapismeretek)

A „jog” sokak számára egyet jelent a büntetőjoggal, hisz ez az egyik legismertebb jogterület, s a bűnözés, a helyenként gyenge lábakon álló közbiztonság, de a médiából gyakran áradó erőszak is folyamatosan gondoskodik arról, hogy ez sokáig így legyen. A jogi egyetemek hallgatói is gyakran megosztottak abban a kérdésben, hogy melyik az „igazi”, s a civilizált, valamint a büntetőjog szeretete, vagy elutasítása gyakorta csoportképző tényező is lehet egyes évfolyamokon.

Azt felesleges hangsúlyozni, hogy a büntetőjogi alapismeretek a jogi műveltség szerves részét képezik, de a gyakorlati szempontokon túl azért is érdekes foglalkozni e kérdésekkel, mert a büntetőjog elmélete dogmatikailag is érdekes, s megtanítja „rendszerben” gondolkodni a hallgatót, s az itt elsajátított gondolkodásmód más jogágak tanulmányozásánál is hasznos lehet.

Olyan ez mint a számítástechnikában a Pascal programozási nyelv ismerete, mert aki ezt alapjaiban már elsajátította, tudja, mi az a strukturált programozás, ezen ismeretei más nyelvek elsajátítását is megkönnyíti számára.

Lássuk hát a büntetőjog alapjait. Ide olyan kérdések megválaszolása tartozik, hogy mi a bűncselekmény fogalma, mit jelent a büntetőjogban az általános törvényi tényállás, majd a büntetéssel fogunk foglalkozni.

A sorrend tehát világos, előbb a „bűn”, majd a „bűnhődés”.

*

A büntetőjogról mai, modern értelmében nagyjából a polgári forradalmak győzelme óta beszélhetünk, azóta, hogy egyrészt az emberi szabadság filozófiai értelemben is „érték”-ké vált, másrészt ezt az értéket a jog is védelmébe vette, ami a büntetőjog fontos alapelveiben is megfogalmazódott. Ezek az alapelvek a **„nullum crimen sine lege”** és a **„nulla poena sine lege”** latin alakjukban váltak ismertté. Az elsőnek az az értelme, hogy az elkövetőt csak a cselekmény elkövetésének időpontjában már hatályos, olyan törvény alapján lehet felelősségre vonni, amely ezt a cselekményt bűncselekménnyé nyilvánította. (Szó szerinti fordításban „nincs bűncselekmény törvény nélkül”.) A második pedig a „nincs büntetés törvény nélkül” alapelve, vagyis ha valaki bűncselekményt követett el, csak a törvényben előre meghatározott mértékű büntetéssel sújtható, ha adott esetben ez kettő év börtönt jelent, akkor nem lehet öt évre elzárni, kerékbe törni, vagy gálarabságra ítélni.

Ezen alapelvek érvényesítése nélkül nincs modern büntetőjog, csak önkény, mint a középkorban, ahol lényegében bárkit, bármiért, bárhogyan lehetett büntetni, minden az önkényúr - legyen az császár, király, vagy földesúr - kényétől függött. Nem véletlen, hogy a modern büntető törvénykönyvet a német Franz List a bűnözők Magna Chartájának nevezte.

A büntető eljárásjognak is számos alapelve van, melyek közül az **ártatlanság vélelme** a legismertebb. (Valódi értelme szerint igazából nem az ártatlanság vélelméről van szó, hanem a „nem bűnösség” vélelméről, amely azonban megdönthető, tulajdonképpen a büntető eljárás éppen erre irányul.)

*

Magyarországon az első írott, modern büntető törvénykönyv a XIX. század utolsó harmadában készült, s a kodifikációs munka irányítójáról, Csemegi Károlyról kapta közkeletű elnevezését. A **Csemegi kódex** ízig-vérig modern terméknek bizonyult, magában foglalta a fenti alapelveket, világos és érthető nyelven megfogalmazott fogalmakat definiált, kiválóan szerkesztett és jól kezelhető szövegezés jellemezte. Külön **általános részben** foglalta össze a valamennyi bűncselekményre vonatkozó közös szabályokat, itt szerepeltek a fogalmak, meghatározások, elvek, s ezt követte a **különös rész**, vagyis az egyes konkrét bűncselekmények meghatározása, az úgynevezett **törvényi tényállások**. Az az elméleti és dogmatikai tisztaság, ami a kódexet jellemezte, megnyilvánult abban is, hogy nem általában beszélt bűncselekményről, hanem osztályozta őket súlyuk szerint. A legsúlyosabb a „büntett”, ezt követte a „vétség”, s végül a legenyhébb „kihágás” volt.

A kódex lényegében több kisebb módosítással hatályban maradt egészen 1945.-ig, de ezt követően sem helyezték teljesen hatályon kívül, mert az általános részt meghagyták, s ez az általános rész kiegészítve néhány újabb törvénnyel és jogszabállyal jelentette a következő büntető törvénykönyvünket, akkori rövidítéssel a **BHÖ-t**. (Büntetőjogszabályok Hatályos Összeállítása)

1961. évben új törvénykönyvet alkottak, de ez rövid életű és sajnos ideológiailag is elhibázott jogalkotásnak bizonyult, abból indult ki, hogy a kiteljesedő szocialista viszonyok a bűnözés gyors visszaesését hozzák, illetve túl nagy teret engedett a politikai bűncselekmények szabályozásának. A rendszer szolid kritikája, egy sörözői beszélgetés során elméletileg már kimeríthette az „izgatás” törvényi tényállását, de a lopás minősített esetének, így büntettnek minősült az is, ha valaki egy önkiszolgáló üzletben akár egy doboz cigarettát ellopott!

A tarthatatlan helyzetet az 1978. évi IV. tv. jelentette, amely - módosításokkal - a jelenleg is hatályos Btk. Ez a kodifikáció jelentősen dezideologizálta a szabályokat, s fogalomkészletében sok helyen visszanyúlt a Csemegi-kódex hagyományaihoz. (Nincs új a nap alatt - ez itt is igaz!)

2.

A bűncselekmény fogalma, az általános törvényi tényállás.

Nézzük ezek után a bűncselekmény fogalmát, vagyis következzen a „bűn”!

A bűncselekmény az a **társadalomra veszélyes** cselekmény, amit a törvény büntetni rendel, amelyet szándékosan - esetleg kivételesen gondatlanul - követnek el. A bűncselekményeket súlyuk szerint is lehet osztályozni, ezek szerint beszélhetünk büntettről és vétségéről - az utóbbi az enyhébb súlyú. A Csemegi-kódex ismerte még a kihágás jogintézményét is, ez kis egyszerűsítéssel a jelenlegi szabálysértésnek felel meg.

A fogalom sine qua non-ja tehát a társadalomra veszélyesség. Rengeteg emberi cselekedet lehet veszélyes valamilyen formában a társadalomra, ezek egy részét a jogalkotó bűncselekményként határozza meg. Látható az is, hogy a fogalom mennyire frappánsan utal a büntetőjog

alapelveire, melyeket már ismertettünk, mégpedig a „büntetni rendeltség” kifejezéssel. Az is kiolvasható a meghatározásból, hogy **a gondatlan** bűnelkövetést a törvény csak **kivételesen bünteti**, mert jó néhány bűncselekmény van, amelynek egy jogállami szabályozás a gondatlan alakzatát nem büntetheti. Jól is néznénk ki, ha például az adócsalást gondatlanul is el lehetne követni: egy szorzási hibánk börtönnel is végződhetne.

A továbbiakban egy olyan modellt mutatunk be, ami teljesebbé teheti a bűncselekmény fogalmának megértését, s amely modell nemcsak elemzésre, elméleti szempontból alkalmas, hanem a bűncselekmények elkövetését követő eljárásban is jól felhasználható. Ez az **általános törvényi tényállás** fogalma. A fogalom tartalmazza mindazt, ami valamennyi bűncselekményben közös elem, innen származik az elnevezés is. (Az egyes bűncselekmények törvényi „leírását” törvényi tényállásnak nevezzük, így ahány bűncselekmény, annyi tényállás, pl. lopás, csalás, emberölés, pénzmosás, erőszakos közöszlész, stb.) Az általános törvényi tényállás fogalmakörébe tartozó szabályokat praktikusán a **kódex általános része**, az egyes tényállásokat pedig a különös rész tartalmazza. Ellenkező esetben minden tényállásnál egyenként rögzíteni kellene mindazon elemeket, melyek valamennyi bűncselekménynél közősek. (Ebben az esetben a Btk. több ezer paragrafusból állna.) Az általános törvényi tényállásnak van **tárgya, tárgyi oldala, alanya, alanyi oldala**.

2./A.

A tárgy és a tárgyi oldal elemei

Tárgynak ebben az értelemben azt tekintjük a büntetőjog, amit a bűncselekmény sért, vagy veszélyeztet, ami ellen irányul, másképpen fogalmazva, amit a jogalkotó a konkrét törvényi tényállások megalkotásával is védeni kíván. Jogilag védett tárgyokról van tehát szó, nem fizikai értelemben beszélünk tárgyról. Arra pedig végképp ügyeljünk, hogy ezt a „tárgyat” ne keverjük össze az elkövetés eszközével!

A „tárgy” legáltalánosabb értelemben maga a társadalom, annak nyugalma, ennél konkrétabb, „különös” egy-egy nagyobb, a társadalmi élet logikailag összefüggő területe, például a közélet tisztasága, az élet, egészség, nemi erkölcs, a vagyon, a közlekedés biztonsága, stb. Ezekre jellemző, hogy több bűncselekmény is sértheti, vagy veszélyeztetheti biztonságukat, így sokféle vagyon elleni bűncselekmény van, de ugyanez igaz a többire is. Különös tárgyak tehát abban az értelemben, ahogy ezt a kategóriát a filozófiában használják. Ezekhez képest egyedi tárgy, amit csak egyetlen bűncselekmény sért, vagy veszélyeztet. (Például a kiskorú egészséges nemi fejlődését, mint egyedi, jogilag védett tárgyat sérti a „megrontás” néven megalkotott törvényi tényállás elemeinek megvalósítása, azaz e bűncselekmény elkövetése. (Az egyedi tárgyhöz kapcsolódik az elkövetési tárgy fogalma, ezen már valóban fizikailag létező tárgyat kell érteni, ilyen az ingóságok, pénz, okirat, stb. Nem minden bűncselekménynek van elkövetési tárgya, értelemszerűen nincs ilyen a tiszta mulasztásos bűncselekményeknél.)

Amikor egy bűncselekmény elemzéséhez kezdünk, mindig a tárggyal kezdjük, azaz annak vizsgálatával, hogy e cselekmény „mit” sért, vagy veszélyeztet. A gyakorlatban, egy nyomozás során, vagy annak eldöntésénél, hogy tegyünk-e feljelentést, célszerű szintén ebből kiindulni. (Ha nincs tárgy, bármekkora „disznóság” is történt, nincs bűncselekmény, legfeljebb etikai szabálysértés, deviáns magatartás, vagy „ügyeskedés” képzi a vizsgálódás tárgyát.) Mindig és mindenhol előfordulhat ugyanis néhány esetben - ha túl sok ilyen eset van, akkor az nem jó - az, hogy a társadalom többségének és a jogalkotónak az értékítélete eltér, azaz lehet, elítél valamit a közvélemény, ami büntetőjogilag nem értékelhető, de vannak bocsánatos bűnök is,

amit a társadalom nem tart annak. (Ilyen volt az 1980-as évek végén a „devizagazdálkodás rendjét sértő bűncselekmény”, amelyet formailag szinte a teljes lakosság elkövetett, legalábbis aki az 50 dolláros kereten felül illegálisan valutát vásárolt, s bankszámlájára tette. Az akkori jog kétarcúságát mutatja, hogy a valuta **megszerzése volt tilos**, de bankszámlán tartása már nem, mert a banktitok jótekonny ernyője ettől kezdve már mindent eltakart. Amúgy a bűncselekmény-fogalom alapján ez az állampolgári magatartás nem káros, hanem hasznos volt a pénzügyi rendszerre nézve!)

*

A **tárgyi oldalon** tárgyaljuk az elkövetés helyét, idejét, módját, eszközét, eredményét, az okozati összefüggés kérdését és más hasonló kérdéseket. Ez azért a tárgyi oldal, mert itt vannak azok az elemek, amelyek objektívek, abban az értelemben, hogy függetlenek az elkövetőtől, vagyis a tárgyi oldal jelenti azt, ahogyan „kifelé” a bűncselekmény látszik. (Az elkövető személyével, személyiségével összefüggő elemek majd az alanyi oldalra tartoznak.)

Az **elkövetés helye** összefügg a jogszabály területi hatályával, azaz egyes helyeken elkövetett cselekmények bűncselekmények, más helyeken nem azok, vagy másféle bűncselekmények. (Példák erre: közveszély színhelye, nyilvános hely, közterület.) Egy cselekmény vizsgálatánál - ha a tárgyat már tisztáztuk - a tárgyi oldal következik, s mindig meg kell nézni, hogy az adott cselekménynél fontos-e a „hely”?

Hasonló a helyzet az **elkövetés idejével**, gondoljunk csak itt a jogszabály időbeni hatályáról előbb olvasottakra.

Az **elkövetés módja** látszólag az alanyi oldalra tartozna - „különösen kegyetlen módon”, „a sértett sanyargatásával”, „erőszakkal”, stb. -, de csak látszólag, mert a tárgyi oldal az objektívációt jelenti, azaz a perdöntő az, hogy a külvilág miképp érzékeli ezt a módot. Lehet, hogy az elkövető a maga fogalmai szerint még kesztyűs kézzel bánt a sértettel, de a többség értékítélete alapján ez már lehet sanyargatás. (Mindez fordítva is igaz!)

Az elkövetés **eszköze** az a tárgy, amivel a cselekményt elkövették. (Fegyver, mérge, tárgy, számítógép, gépjármű, stb.) Nem minden bűncselekmény elkövetéséhez „kíván meg” eszközt a konkrét törvényi tényállás, ezeket úgynevezett „tisztá mulasztás”-os bűncselekmények körében találjuk meg, ilyen példaképpen a segítségnyújtás elmulasztása. Ismételten felhívjuk a figyelmet arra, hogy az eszközt a tárggyal ne tévesszük össze!

Vannak úgynevezett alkalmatlan eszközök is, amikor tehát a cselekmény gyakorlatilag mindenben megvalósítja a törvényi tényállás elemeit, de az „eszköz” objektíve alkalmatlan az eredmény elérésére, ilyenkor nincs bűncselekmény, vagy csak úgynevezett maradék bűncselekmény valósul meg. (Pl. a „fegyver” alkalmatlan emberi élet kioltására, de az elkövető fellépésével megsértette a sértett személyi szabadságát.)

Nem lehet eszköz maga az elkövető, illetve pontosabban élő ember és testrésze, utóbbi vonatkozásában pedig jogi szempontból végképp lehetetlen alkalmatlan eszközről beszélni. (Lehet viszont eszköz élő állat, például mérgező kígyó, pitbull, vagy más vadállat.)

A tárgyi oldalon találjuk az **eredményt** is. Nem minden bűncselekmény törvényi tényállása tartalmaz ilyet, de ahol ez szerepel, ott „eredmény bűncselekmény”-ről beszélhetünk, vagyis a bűncselekmény akkor valósul meg, ha ez a körülírt eredmény bekövetkezik. Ez lehet kár, sérülés, halál, azaz a szó hétköznapi értelmében mindig valami szomorú, negatív eredményről van szó. Előfordul, hogy egy tényállásszerű cselekmény vizsgálatánál kiderül, hogy az eredmény nem következett be. Ekkor esetleg kísérletről, vagy maradék bűncselekményről lehet szó.

Ahol van „eredmény”, ott majd vizsgálni kell azt is, hogy a tanúsított magatartás és a bekövetkezett eredmény között van-e **okozati összefüggés**? Amennyiben ugyanis nincs, a magatartás nem tényállásszerű, azaz nincs bűncselekmény, vagy azt nem a gyanúsított személy követte el. Az okozatosság vizsgálatára számos módszer létezik, illetve itt találjuk meg a büntetőjog és a filozófia egyik érintkezési pontját.

Ide tartozó elméletek az adekvát kauzalitás elmélete, a feltétel egyenlőségi elmélet, továbbá a „conditio sine qua non” elmélete. (Ezeket nem részletezzük, mert már a társstudomány területére tartoznak.) A mi szempontunkból az a lényeg, legalábbis a további vizsgálódáshoz, hogy legyen ilyen okozati összefüggés.

2./b.

Az alany és az alanyi oldal

Alany, legalábbis az általános törvényi tényállás tanában az, akit a bűncselekmény elkövetéséért jogi felelősségre lehet vonni. Alany az, akit a Btk. „elkövető”-ként aposztrofál, a büntető eljárásjog pedig gyűjtőnévvel „terhelt”-ként illet, illetve a terheltet az eljárás egyes szakaszaiban gyanúsítottnak, vádlottnak és elítéltnak nevezi. (A köznyelv mindet egyszerűen bűnözőnek titulálja.)

Az alannyá válásnak - vagyis annak, hogy valaki büntetőjogi felelősségre vonható legyen - több előfeltétele van, ezeket azonban a törvény kizáró és megszüntető okokként szabályozza. („nem büntethető, aki...”, illetve a „büntethetőséget megszünteti...”)

A büntetőjogi felelősséget ezek szerint kizárja

- a gyermekkor,
- az elmebetegség, gyengeelméjűség, tudatzavar, vagyis a kóros elmeállapot,
- a kényszer és a fenyegetés,
- a végszükség és a jogos védelem,
- a törvényben meghatározott egyéb ok. (Jegyezzük meg, a törvényi felsorolásokban szinte mindenhol van „egyéb” is.

A **gyermekkor** a büntethetőséget azon az alapon zárja ki, hogy bizonyos életkor alatt az embertől objektíve nem várható el, hogy felmérje cselekménye következményeit, veszélyességét. (Pl. ha a kisgyermek játszik a gyufával, és tüzet okoz, a felelősség vizsgálata nyilván csak arra irányulhat, hogy ki tette lehetővé, hogy ehhez a veszélyes eszközhöz hozzájusson.) Ez abszolút kizáró ok, s az elkövetés időpontja számít. (Tehát ha akkor csak húsz nap is hiányzott a 14. életév betöltésétől, még a részleges büntetőjogi felelősség is kizárt. Más felelősségi alakzat, pl. iskolai fegyelmi büntetés persze nem.)

A **kóros elmeállapot** is ilyen kizáró ok. Ennek irodalma a büntetőjogban óriási, s itt pedig a jog és az orvostudomány találkozik. Elhatárolandó a kóros elmeállapottól az az eset, amikor a tudatzavart az alany maga idézte elő, alkohollal, droggal, vagy más hasonló vegyi anyaggal. Ellenkező esetben nem lehetne büntetni azt az elkövetőt, aki mérgeiben leissza magát, majd ámokfutó módjára mindenkire rálő fegyverével, aki csak az útjába került. Vannak továbbá olyan tényállások, amit csak ittasan lehet elkövetni. (Ittas vezetés).

A **kényszer és a fenyegetés** azért büntethetőséget kizáró ok, mert aki ilyen helyzetben cselekszik, még akkor is, ha ezzel tényállásszerű magatartást tanúsít, nem saját akaratából teszi azt, amit tesz, így az számára semmiképpen nem róható fel. Az egyes esetekben azonban ezt a helyzetet nagyon gondosan kell vizsgálni, s nyilván nem minden fenyegetés releváns, csak az, amelyik konkrét, közvetlen és a fenyegetett személy életére, egészségére, vagyoni és családi viszonyaira vonatkozik. (A fenyegető személy által kilátásba helyezett hátrány e viszonyokkal legyen összefüggésben.) A kényszer alatt fizikai kényszert értünk, ami lehet akaratot befolyásoló, vagy azt „hajlító” kényszer.

Adott esetben nem zárja ki tehát a felelősségre vonást, ha az alany azért követte el a bűncselekményt, mert különben a fenyegető „botrányt csinál”, vagy a „kényszerítés” egy nála fizikailag gyengébb és fegyvertelen személytől eredt. Aki mást bűncselekmény elkövetésére kényszerít, természetesen mindig büntethető!

További büntethetőséget kizáró okok: a **jogos védelem** és a **végsszükség**. Jogpolitikai megfontolások indokolják ezen okok szabályozását, abból a megfontolásból, hogy igaz ugyan: az „elkövető”-nek látszó személy tényállásszerű cselekményt követ el, de mindezt azért teszi, hogy életet védjen - ideértve a sajátját is - illetve más közvetlen és súlyos veszélyhelyzetet hártson el. A kétféle ok között a különbség mindig a veszélyhelyzet keletkezésének okában keresendő, a jogos védelemnél ezt a helyzetet mindig egy másik személy magatartása idézi elő, végsszükségnél bármi, de nem emberi maga tartás! A jogos védelem nemcsak önvédelem lehet, „védhető” még a helyszínen levő más személy élete, egészsége, testi épsége, de ugyanígy vagyoni javak is. A támadás gyakran előzmény nélküli, gyors, gyakran az egész szituáció néhány másodpercig tart, így nehéz körültekintően cselekedni, a védekezés gyakran emiatt „reflexes”. (Sötét utcán a támadó késsel támad, a tetten ért betörő megpróbál leütni, a magányos nőt többen támadják elhagyott helyen, stb.) Mivel a jogos védelmi helyzetben levő személy gyakran szinte sokkhatás alatt cselekszik, így nehéz érvényesíteni vele szemben az **arányosság követelményét**, vagyis azt, hogy az elhárító magatartás nem okozhat nagyobb hátrányt, mint amit a támadás okozott volna. Tehát nyilván túllépi az arányosságot az, aki úgy védi ki a pofont, hogy lelövi a pofozkodót. Jegyezzük meg azonban, hogy a nemi erkölcs elleni bűncselekményeknél nem alkalmazandó ez a követelmény, tehát ha az erőszakosan közöszlőni szándékozó férfit halálosan megsebesíti a nő, akkor sem vonható emiatt felelősségre!

A végsszükségnél többnyire úgy ment valakit vagy valamit az „elkövető”, hogy rendszerint vagyoni kárt okoz. Az arányosság nem alkalmazható emberélet mentése esetén, tehát ha adott esetben ez csak több százmilliók károkozással valósítható meg, akkor is az emberélet a fontosabb!

A törvényben meghatározott egyéb okokkal itt nem foglalkozunk.

Amennyiben vizsgálódásunk során a tárgytól a tárgyi oldalhoz tartozó elemeken keresztül idáig eljutottunk, s nincs kizáró ok sem, a büntetőjogi felelősség megalapozott. Elképzelhető azonban, hogy az az alanyt mégsem fogják felelősségre vonni, mert később történt valami, ami a felelősséget majd megszünteti.

*

A büntethetőséget megszüntető okokat csak éppen felsoroljuk, részletes elemzésükbe nem megyünk bele:

- az elévülés,
- a kegyelem,
- az elkövető halála,
- egyéb okok.

Azt azonban jegyezzük meg, hogy nem szabad összetéveszteni a büntethetőség elévülését a büntetésével! A kegyelem pedig lehet egyedi, vagy csoportos (amnesztia).

*

Az alanyi oldalon találjuk a **célzatot** és a **motívumot**. Amennyiben a bűncselekmény elkövetése nem gondatlanságból történik, az alanyt a tényállásszerű aktív, vagy passzív magatartás tanúsítására mindig valami motiválja. Az elkövető pszichéjében a motívumok harca zajlik, majd dönt. Rengeteg ilyen motívum van, még példalódzó felsorolást is nehéz adni ezekről. (Harag, bosszúvágy, félelem, nyereségvágy, szexuális vágy, éhség, stb.) Természetesen rengeteg olyan eset is létezik, amikor az illető nem követ el bűncselekményt, mert a motívumok harcából a „jó” kerül ki győztesen, ez lehet törvénytisztelet, vagy egyszerűen félelem a lebukástól, de bármi más is, ide értve azt az esetet is, amikor csak halasztást szenved a cselekmény. A motívum vizsgálata mindig nagyon fontos, jelentősége van a büntetés kiszabása során is, sőt ott a legfontosabb.

A célzat ezzel szemben nem más, mint olyan motívum, amit a törvényhozó „beemelt” a tényállás megfogalmazásába, vagyis a törvényben megnevezett motívum. Erre utaló megfogalmazások bőven találhatók a törvényben, ezeket nevezzük „célzatos” bűncselekményeknek. (Ilyen a csalás, melynek tényállása szerint „aki mást anyagi haszonszerzés céljából tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart...” , ezt a bűncselekményt követi el.)

A célzatot általában igen nehéz bizonyítani, ez érthető. Gyakran előfordul, hogy a bizonyítás eredménytelen, de ez még nem zárja ki, hogy az elkövetőt felelősségre vonják, csak akkor nyilván nem csalás miatt - maradjunk a példánál - hanem esetleg ez enyhébben büntetendő hanyag kezelés miatt.

3.

A szándékosság és a gondatlanság.

Már a bűncselekmény fogalmánál láttuk, hogy a szándékosság és a gondatlanság kérdése a büntetőjog központi fogalmai közé tartozik, így elemzésétől semmiképpen nem tekinthetünk el.

Szándékos bűnelkövetésről akkor beszélünk, ha az alany cselekedete eredményét, következményét kifejezetten kívánja is - ez a célja - vagy látja ugyan az eredmény bekövetkezését, de azíránt közömbös. Az első esetet a jog direkt szándéknak nevezi (dolus directus), a másodikat pedig eshetőleges szándéknak (dolus eventualis). A fogalmak régiek, eredetük a római jog virágzása idejére nyúlnak vissza, bár ott nem a büntetőjog használta ezeket. Látni lehet, túl nagy különbség a kettő között nincs, bár a bűnözők gyakran védekeznek oly módon, hogy a direkt szándékot tagadják.

A gondatlanságnak is két alakzata van, az egyik az, amikor az alany látja ugyan cselekedete esetleges következményeit, de könnyelműen bízik annak elmaradásában, az enyhébb alakzatot pedig az jelenti, hogy az illető a tőle elvárható körütekintést elmulasztotta, emiatt nem is láthatta előre a következményeket (negligentia és luxuria).

Bonyolult, négyfokozatú rendszerről van tehát szó. Akkor azonban, ha az illetőre egy eljárásban a legenyhébb gondatlanságot sem bizonyítják rá, bűncselekmény hiányában fel kell menteni! (Ha az adott bűncselekmény gondatlanul is elkövethető a törvény szerint.)

Mivel tényleg bonyolult e rendszer, vannak a jogirodalomban olyan nézetek is, miszerint elegendő lenne három fokozat a szándékosság, a tudatosság és a gondatlanság. (A tudatosság lényegében megfelelne a jelenlegi eshetőleges szándék és a súlyosabb gondatlansági alakzat összevonásának. Az elnevezés igen találó, hisz ha nem is kívánja a következményeket az alany, azok „tudatában” cselekszik.)

4.

A bűncselekmény elkövetési stádiumai - az előkészület és a kísérlet

A büntető törvénykönyvek - így a magyar is - az egyes bűncselekmények törvényi tényállásainál az úgynevezett **befejezett alakzatot** szabályozzák és büntetik, vagyis amikor az alany **a törvényi tényállás minden elemét megvalósította**. Elképzelhető azonban, hogy nem minden tényállási elem valósult meg, akár az alany akaratából, akár bármi más okból. (Például elmaradt az „eredmény”, vagy a cselekményt harmadik személy megghiúsította, esetleg az alany gondolta meg magát.) A befejezett bűncselekményhez képest akkor beszélünk **kísérletről**, amikor a cselekményt az alany elkezdte, de nem fejezte be! A kísérletnél tehát az elkövető már valósított meg törvényi tényállási elemet, de nem mindet!

Az **előkészület** lényege, hogy tényállási elem még nem valósul meg, de a potenciális alany már megkezdte felkészülését a cselekmény elkövetésére. (Beszerezte a fegyvert, figyeli a helyszínt, elkészítette „tervét”, stb.)

Jogpolitikai megfontolásokból **az előkészület rendkívül ritka esetben büntethető**, nehéz lenne ugyanis számos esetben annak bizonyítása, hogy az előkészületnek tűnő cselekményt miért végzi valaki. Azért vásárol patkánymérget, mert háztartásában elszaporodtak e rágcsálók, vagy anyósától kíván megszabadulni? A példa durva, de a dilemmát érzékelteti.

A kísérlet általában már büntetendő, de a büntetés kiszabásánál nyilvánvalóan értékelni kell azt az okot, ami miatt a cselekmény ebben a stádiumban befejeződött.

Az elmondottakból az is következik, hogy gondatlan bűncselekménynek nincs előkészülete vagy kísérlete.

5.

A bűncselekmény elkövetői (tettesek, részesek)

A bűnözés természetesen annyiban is társadalmi jelenség, hogy igen gyakran nem a magányos bűnelkövetők jelentik a legsúlyosabb problémát, hanem a csoportos alakzatok, amikor is többen „társulnak” a rossz ügy érdekében. A többes elkövetésnek is kétféle alakzata van, így beszélhetünk **tettesekről** (pontosabban társtettesekről) és **részesekről**. A kettő között elméletileg igen egyértelmű, világos elhatárolást az jelent, hogy a tettesek azok, akik az adott bűncselekmény vonatkozásában törvényi tényállási elemet valósítanak meg, míg a részesek „csak” segítséget nyújtanak a bűncselekmény elkövetéséhez, de maguk illet nem valósítanak meg. Van tehát egyedüli tettes, aki minden tényállási elemet maga valósít meg, s vannak társtettesek, akik ezt közösen teszik. Fontos azonban annak hangsúlyozása, hogy tettestársak

akaratosságban cselekednek, tehát egymás cselekményeiről tudnak! Ennek hiányában több egyedüli tettesről beszélhetünk, azonos elkövetési tárggyal.

A fogalomból látható, hogy gondatlan elkövetés esetén nem lehet szó társtettségéről, illetve érthető az a jogpolitikai törekvés, amely a szervezett bűnözés elleni keményebb fellépést motiválja. Az „egyedüli tettes”, „társtettes” logikai sor legvégén ugyanis óhatatlanul a szervezett bűnözés, a maffia áll.

A „részesek” csoportja kétféle magatartást foglal magába, a **felbujtó** és a **bűnsegéd** magatartását. Egyikük sem valósít meg közvetlenül egyetlen törvényi tényállási elemet sem, mégis közülük van a bűncselekményhez, a felbujtó „előtte” tesz valamit, a bűnsegéd „később.” A felbujtó az, aki mást bűncselekmény elkövetésére rábír. Fontos, hogy ez a „rábírás” ne kényszerrel, megfélemlítéssel, fenyegetéssel történjen, mert akkor a látszólagos elkövető nem büntethető, tehát ő nem is valósít meg bűncselekményt. (Büntethetőséget kizáró ok miatt)

A rábírás valamiféle előnyt helyez kilátásba az elkövetőnek, aki ezt mérlegeli - az „előny” is motívum - majd cselekszik, de szabad akaratából. Maga az „előny” lehet anyagi, immateriális, de akár a szexuális élet körébe tartozó esemény is, lényeg, hogy a felbujtó ezt az elkövetés esetére kínálja.

A bűnsegéd később „segít”, akár az anyagi előny biztosításában, akár az elkövető menekülésében, lényeg, hogy tudatosan akadályozza a bűnüldözést. (Elrejti, értékesíti a lopott holmit, bűjtatja az elkövetőt, megfélemlíti a nyomozást, eltünteti a nyomokat, átfesti a lopott holmit, hogy ne ismerjék fel, stb.) Egyes tipikus bűnsegédi magatartásokat a jogalkotó a fokozott társadalomra veszélyessége miatt önálló tényállásként szabályoz. (Pl. orgazdaság. Ezeket a szabályozásokat delictum sui generis alakzatnak is szokták nevezni, ugyanígy ide tartoznak azok a tényállások, amelyek önmagukban kísérletnek számítanak, de veszélyességük miatt önálló alakzatként szabályozza a jogalkotó.)

Felbujtásról gondatlan bűncselekménynél nem beszélhetünk, de bűnsegéd itt is lehetséges.

6.

A büntetések

A büntetőjog másik központi kategóriája a büntetés. Láthattuk már az alapelveknél, hogy a modern büntetőjog ennek fontosságát és garanciáit felismerte. A büntetés kérdése ezenfelül a filozófusokat is élenként foglalkoztatta, bár inkább csak abból a szempontból, hogy saját általános elméleteikhez, téziseikhez innen is példát merítsenek. (Hegel: a bűn a törvény tagadása, tehát a büntetés viszont ennek a tagadásnak a tagadása.)

A büntetés célját mind az elmélet, mind a tételes jog igyekezett pontosan meghatározni. Ezekben közös a megtorló funkció említése - „a büntetés célja... joghátrány okozása...” - a többi cél pedig két nagy csoportra osztható. Az **első generális, a másikat speciális prevenciónak** nevezik. A büntetés a joghátrány okozásán túl - ami optimális esetben a társadalom értékítéletét is kifejezi - így azt is célozza, hogy ezáltal mind az elkövetőt, mind mást visszatartson újabb bűncselekmények elkövetésétől. Az elkövető „visszatartása” a speciális prevenció, amit a büntetés nevelő hatása is elősegíthet.

E rövid áttekintésből is látható, hogy a büntetésnek részben egymással ellentmondó követelményeket is szolgálnia kellene. Legyen megtorló funkciója, borzasson el másokat is, ugyanakkor legyen humánus, nevelő hatású, s a társadalom nagy többsége erkölcsi értékítéletével és jogtudatával is szinkronban legyen. Mindemellett a büntetés kiszabásánál az „egyénesítés” is fontos szempont, ami jelenti az elkövető terhére és javára szóló összes körülmény felderítését és figyelembevételét, személyiségjegyei értékelését, motivációinak figyelembevételét. Nagyon nehéz és összetett feladat!

A büntetéseket többféle szempontból is lehet csoportosítani. A legfontosabb a fő és mellék-büntetések közötti különbségtétel. A főbüntetés a tulajdonképpeni büntetés, amiről eddig szó esett, a mellékbüntetés ehhez képest mindig esetleges és járulékos.

A modern európai büntetőjogban a legfontosabb főbüntetések az alábbiak:

- halálbüntetés,
- szabadságvesztés,
- javító-nevelő munka,
- pénzbüntetés.

A **halálbüntetésnél** értelemszerűen semmiféle speciális prevencióról nem beszélhetünk, megtorló funkció viszont itt érvényesül maximálisan. Erről a büntetésről évezredek óta vita folyik, s még néhány ezer évig folyni is fog. Nincsenek abszolút igazságok a jogban itt sem, így feleslegesnek találjuk a pro és kontra érveket ismertetni, másrészt ezek eléggé közismertek. Az viszont megfigyelhető tendencia, hogy amely államban nincs halálbüntetés, ott újbóli bevezetése mellett érvelnek többen, illetve ez fordítva is igaz.

A **szabadságvesztés** szintén a modern kor „vívmánya”, s addig a börtönbüntetésnek sem lett volna sok értelme, amíg az emberi szabadság nem vált értékké. (A középkori börtönök inkább a kínvallatások és a kivégzések helyszínét jelentették, vagy önkényesen, törvényes ítélet nélkül tartották fogva a ott foglyokat.) A szabadságvesztést börtönben kell végrehajtani, s léteznek ennek különböző fokozatai, pl. a legszigorúbb a fegyház. De az elítélt is ember, így a büntetés végrehajtásnak vannak olyan garanciális szabályai, melyek az elítélt jogait tartalmazzák. Vannak ezen felül Európában olyan börtönök, melyeket egy átlagos magyar elítélt luxusként élne meg. Svédország erre jó példa. Időtartama szerint a szabadságvesztés legrövidebb tétele általában egy(!) nap, a leghosszabb az életfogytig tartó. Minden európai államban kiszabható a szabadságvesztés végrehajtható módon, vagy feltételesen. Ez utóbbinál a nevelő funkció és a visszatartó erő igen jól érvényesülhet.

A **javító-nevelő munka** (közmunka, kényszermunka, stb.) csak részleges szabadságelvonással jár, s speciális preventív hatása adott esetben igen jól érvényesülhet.

Igazán hatékony büntetés, főleg gazdasági bűncselekményeknél a **pénzbüntetés**. Itt a pénzösszeg megfizetése nem polgári jogi jogviszonyon alapul, így a nem teljesítés esetére a behajtási cselekmények helyett a büntetőjog - általában napi tételt alkalmazva - az összeget átszámítja szabadság veszteségre, amit le is kell tölteni. Célszerű olyan tétel alkalmazása, amely a megfizetést „ösztönzi”. A magyar jogban a pénzbüntetés mellékbüntetésként is alkalmazható, de nyilvánvalóan nem pénzfőbüntetés mellett.

A **mellékbüntetéseket** már a modern kor előtti jogok is ismerték, így amikor az uralkodó „fej és jószágvesztés”- re ítéltetett valakit, tulajdonképpen a halálbüntetés (fő) és a mellékbüntetés (vagyonelkobzás) együttes alkalmazásáról volt szó. (Nemegyszer igazán a vagyonra volt szüksége az államkincstárnak, így szó lehetett a főbüntetés tekintetében a kegyelemről is.)

Tipikus mellékbüntetés a már említett (vagyon) elkobzás, a pénzbüntetés, a valamitől való eltiltás (közügyektől, gépjárművezetéstől, foglalkozástól). A jog ismeri a kitiltás és a kiutasítás mellékbüntetését is. Az előzőt a saját állampolgárával szemben alkalmazhatja az állam - mint büntető hatalom - amikor is az illetőt meghatározott ideig kitiltja egyes településekről, kiutasítani a külföldre lehet az állam területéről, aki ilyenkor a nemzetközi jogi kifejezéssel élve nemkívánatos személy - „persona non grata” lesz. Volt időszak, amikor a magyar jog ismerte az állampolgárságtól való megfosztást is, mint mellékbüntetést.

Egyes államok büntetőjoga egészen sajátos, igen tág bírói mérlegelésre ad lehetőséget. Az USA egyik tagállamában történt eset szerint egy csavargó egy szaxofont lopott, nyilván értékesítési szándékkal. A bíró feltételesen ítélte börtönre, azzal, hogy amennyiben fél éven belül megtanul szaxofonozni, elengedi a végrehajtást. (A boltos kártalanítása persze megtörtént.) Az illető később jól kereső utcazenész lett, s sohasem kellett börtönbe vonulnia.

7.

Az intézkedések

A büntetések mellett a bíróságok úgynevezett **intézkedéseket** is alkalmazhatnak. A kettő között elvi különbség az, hogy a büntetésnek olyan előfeltételei is vannak - melyek közül a legfontosabb az alannyá válás, vagyis a büntethetőség - ami az intézkedésnél nem feltétlenül szükséges, illetve egyes intézkedéseknél fel sem merülhet. Mások a célok is, a közös mindössze annyi bennük, hogy mind a büntetés, mind az intézkedés egy deviáns magatartásra reagál, vagy egy jogellenes helyzet megszüntetését célozza. Tipikus intézkedések a kényszer-gyógykezelés, kényszerelvonó kezelés, megrovás, **próbára bocsátás**. A kézirat írásakor hatályos törvényszöveg ilyennek tekinti az elkobzást is, ami azonban - jogdogmatikailag - mellékbüntetés.

8.

Halmazati büntetés, összbüntetés

A büntetőjog és a matematika határterületéhez érkeztünk, itt ugyanis a határozott idejű szabadságvesztés büntetés - vagyis a börtönbüntetés - kiszabásának matematikai módszereiről értekezünk. Mind a köznyelv, mint a bűnügyi publicisztika előszeretettel használja e kifejezéseket, de gyakran összekeveri lényegüket. A tisztánlátás kedvéért: halmazati büntetésről bűncselekmény-halmazat esetén lehet szó, vagyis amikor **egy** eljárásban **több** bűncselekményért vonnak felelősségre valakit. Összbüntetés pedig **ítélethalmazat** esetén lehetséges, amikor valakinek több jogerős „ítélete van”, több eljárásban, több - esetenként egy vagy több - bűncselekmény miatt. Más szóval az ítélethalmazatban „egyszerű” ítélet és halmazati büntetést tartalmazó ítélet is lehet!

Maguk a matematikai módszerek lehetnek:

- kumulációsak,
- abszorpciósak,
- asperációsak.

Az elsőnél egyszerűen össze kell adni a büntetési tételeket, felső határ nélkül! Így ha valaki az illető ország BTK-ja tényállásainak jó részét megvalósítja, akár 2 200 évet is kaphat (Texas).

E nyilvánvaló túlzást igyekszik enyhíteni a másodikként említett módszer, itt a legsúlyosabb tétel „elnyeli” a többi. Ez azonban egyrészt túlzottan is ellentétes a büntetés céljaival, másrészt a konok bűnözőknek azt üzeni, hogy a második cselekménytől kezdve „grátis” tehetik dolgukat, ezért ma már ez a módszer is ritka a világon. A megoldást jelentő középút az úgynevezett asperációs módszer, aminek ez a lényege, hogy a halmazati büntetés mértéke súlyosabb mint a halmazban szereplő legsúlyosabb tétel, de nem éri el a kumulációs határt. (A magyar büntetőjog is ennek a talaján áll - némi pontosítással.) A halmazati büntetésnél ismertetett módszerek irányadóak az összbüntetés kiszabása során is!

(E témakörnél a megértést jól szolgálja néhány példa, így javasolt, hogy a módszerekre nagy esetszámmal és többféle tétellel írjanak ilyeneket a hallgatók.)

9.

Ami kimaradt

Az eddigiekben vázlatosan áttekintettük a büntető anyagi jog legfontosabb fogalmait, intézményeit, melyeket egy logikai sémára „fűztünk fel”. (Az általános törvényi tényállás.) A tételes jogi szabályozásban ez nagyjából az általános részt öleli fel. A törvénykönyv e részében találunk még egyéb szabályokat is, melyek itteni ismertetése azonban meghaladja célkitűzésünket, így itt csak utalunk ezekre. Ide tartoznak a fiatalkorúakra, a katonákra vonatkozó külön rendelkezések - ezek elméleti megfogalmazásban az egyes szabályok személyi hatályát érintik, az elévülésre, a kegyelemre vonatkozó részletes szabályok, egyes értelmező rendelkezések, stb.

Az általános részbeli megalapozás birtokában bátran neki kezdhetünk a különös rész önálló tanulmányozásához, csak sose feledjük azt, hogy az elméleti igényt nem szabad feladni. A tényállás kikeresésénél és elemzésénél jó útmutató az általános törvényi tényállás, így először a tárggyal, a tárgyi oldal elemeivel foglalkozunk, s így tovább. A különös rész az elhatárolások tudománya is, amennyiben az egyes rokon tényállások néha csak egy-egy elemükben térnek el egymástól. (Lopás-rablás, csalás-sikkasztás, hűtlen kezelés-hanyag kezelés, erőszakos közöszlenség-fajtalanság, s a sor szinte vég nélkül folytatható. Nagy élmény felismerni egy-egy célzatot, még nagyobb egy delictum sui generist!)

A különös rész tényállásainak „böngészése” arra a kérdésre is részben választ ad, hogy miért oly sűrű a törvényt módosítás: a gyorsuló társadalmi, gazdasági, technikai folyamatok új, még újabb agatartásokat inspirálnak, melyek egy része valamilyen megfontolásból büntetőjogi szempontból is értékelhető. A prevenciót a legtágabb értelemben felfogva nem csak az egyes büntetések, de a tényállások megalkotása is szolgálhatja. Elvitathatatlan a napi politika hatása is a büntető jogalkotásra, de nem kéne, hogy így legyen.